

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek och är fritt att använda. Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitized at Gothenburg University Library and is free to use. All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text. This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

TIDSKRIFT FÖR HEMMET,

TILLEGNAD

NORDENS QVINNOR.

1870.

12:e årgången

2:a häft.

Innehåll:

STOCKHOLM,

P. A. NORSTEDT & SÖNERS FÖRLAG.

ORIGINALOMSLAG SAKNAS

9. En blick på den nordiska folklitteraturen.

I.

Läsning för Folket, utgifven af Sällskapet för nyttiga kunskapers spridande. Ny följd. Häft. 1—3.

Grannarne i Skärgården, m. fl., af *Otto von Feilitzen*.

Midsommarbruden, *Mäster Blomma*, m. fl., af *Pehr Thomasson*.

Landssoldaten, af *Götha*.

Taftor ur Göteborgslifvet, af *Sylvia*.

Berättelser och utkast, af *Finn*.

All äkta folkvisa är diktad af folket i massa och ... utgör det lefvande grundlaget för all konstpoesi.

B. E. Malmström.

"Jeg skulde kalde et Aar af mit Liv vel anvendt om jeg kunde skrive en Bog om Folket, som ti af Landets bedste Mænd kunde billige og have nogen Nytte af; men jeg skulde glædelig give ti Aar, om det kunde gives mig att skrive for Folket og til Folket om Folkets alvorlige Ting saaledes at det selv kunde sige: "Ja, dette er sandt, dette maa vi tænke paa herefter."

Eilert Sundt.

Utsprungen ur folkandens sköte lefde litteraturen i begynnelsen blott i sång och saga på folkets läppar. Men folket, ursprungligen ett, splittrar sig småningom i skiljda, för hvarandra främmande, klasser. Så ock den i folkdikten gryende litteraturen. Från odalbondens stuga och vallgossens ensliga stig öfvergår hon till riddarborgen och kungasalarne, till klostren och de lärda samfunden, och blir der snart lika främmande för sitt ursprung, folket och folkanden, som den lärde bokmalen eller den fine verldsmannen för den låga koja, der ödets nyck låtit honom födas.

Dock händer det ju, att kojans förlorade son, plötsligt gripen af barndomsminnenas makt, återvänder till sin moders bröst, för att i spegeln af hennes hjerta återfinna sig sjelf, sitt rätta, i lärdomens dam halft förqväfd, eller i verldsbildningens virrvarr bortkomna, jag.

Detta återvändande går mer och mindre lätt, det är sant! En af våra utvandrare har kanske varit så länge borta, att han glömt vägen till fädernehemmet och förgätit sin moders språk, och det är då ej underligt om det blir honom svårt både att hitta hem och att bland de hemmavarande göra sig förstådd.

En annan har aldrig förlorat ur sigte de snötäckta fjelltopparne ofvanför sin faders stuga; aldrig helt och hållet upphört att lyssna till sin moders röst, och när han kommer hem kan han derföre läsa i de sinas hjertan såsom i en öppen bok; ja, han glömmet sig kanske ända derhän, att sjelf återtaga hemfolkets grofva later och utbyta sitt böjligare och rikare språk mot »bygdemålets» kärfva, torftiga uttryck.

En tredje hemkallas måhända af ett plötsligt olycksbud — ett åskslag, ett dödsfall, ett inbrott i fädernehemmet. Hans moders stämma, som länge fått ohörd förklinga, tränger nu, ehuru svag och döende, till djupet af hans hjerta; den sonliga kärleken vaknar, och han ilar hem att återknyta, fastare än någonsin, de gamla, halfbrustna banden och söka rädda hvad som räddas kan af hemmets helgedom.

En fjerde åter, våldsamt utbruten ur ett älskadt fostbrödrslag och med blödande hjerta återkastad på sig sjelf, tvingas med eller mot sin vilja tillbaka till den öfvergifna fädernehärden, att der börja stafva på sitt förgätna modersmål, aflocka det hemligheten om sitt ursprung, uppmjuka och böja dess förrostade former, samt utsmida ur dess ännu ouppbrutna, men malmrika, massa uttrycken för ett nytt och högre lif.

Och slutligen händer det kanske, att två eller tre af dessa hemåtgående vandrare, under sökandet hvar och en efter sitt stamhåll, en vacker dag stanna vid ett samfäldt barndomshem, en samfäld vagga, ett för dem alla gemensamt urspråk, och så återfinna sig sjelfva i hvarandra.

Något dylikt är det som föregår med den nordiska folkandens förlorade barn — litteraturen. Också hon söker sig i våra dagar tillbaka till sitt ursprung, det egentliga folket, dels för att gifva med sig åt detsamma af sina skrinlagda skatter, dels för att lära det att känna sitt eget väsende, dels slutligen för

att lära de bildade att känna detsamma och i folkanden återfinna sig sjelfva.

Vid den afgörande vändpunkten af den nordiska litteraturens utvandring möta oss i Danmark en *Holberg*, i Sverige en *Bellman*, i Norge en *Wergeland*, i Finland en *Runeberg*. I ordets egentliga bemärkelse folkskalder, i det de diktade *om folket för folket*, blefvo dessa stora andar hvar och en på sitt håll vägbrytare för den nutida nordiska folklitteraturen. Att de också för denna uppgift voro likasom särskildt rustade; att de alla, jemte det samfälda, nordiska grunddraget, tillika buro pregeln af det ursprungliga skaplynnnet hos det folk ur hvars sköte de utgått, är tydligt för hvar och en, som rätt uppfattat dem, och ej stannar vid det tanklösa, ofta hörda, antagandet att *Holberg* var en folkhatare, *Bellman* ingenting annat än en genialisk dryckesbroder, *Wergeland* en oregerlig student och *Runeberg* — en *svensk* poet. En skildring af de fyra diktarne, sammanställda med egenheterna i folklynnnet, skulle bäst försvara vår sats. Men då utrymme och förmåga härtill fattas, hänvisa vi i förbigående till *Hrr Ljunggrens*, *Hostrups* och *Lassens* förträffliga skildringar af *Bellman*, *Holberg* och *Wergeland*. Af *Runeberg* känna vi, tyvärr, ingen rätt tillfredsställande karakteristik. I alla händelser måste vi lemna den af oss alltför litet kända finska folklitteraturen å sido, för att här endast sysselsätta oss med den svenska, och derifrån framdeles kasta en flygtig blick på den norska och danska.

Vi nämnde *Bellman* såsom betecknande vändpunkten i den svenska litteraturens utvandring. Odlingen gör dock lika litet som naturen några språng. Äfven de skenbart mest enstaka och öfverraskande företeelser finna sin förklaring i ett föregående. Så ock den *Bellmanska* dikten. Första uppslaget till det folkliga löje, som i *Bellmans* sången utbrast, så att säga med full hals, för att efter honom blott alltför snart förklinga, ha vi trott oss finna hos *Karl den tolfte*s trogne och muntre följeslagare, *Israel Holmström*. Att detta löje var af äkta svensk art, visar sig bäst deraf, att det ännu i dag lefver på folkets läppar. Så t. ex. i den lustiga, af folkmunnen mångfaldigt varierade visan:

Eli' älskar jag rätt mycke',

Ty ho' ä' så hisklig fin etc.

Ett motstycke till den muntra älskogsvisan, och, likasom denna, nedträngande till sjelfva folket, är den nygifte unge man-
nens sorglustiga klagan:

Men var jag icke viller?
 Jo, viller var jag nog,
 När jag gick sta' å fria
 Ha, ha, fria!
 Och för en unger piga
 Den gamla kärngen tog etc.

Ännu märkbarare hägrar den Bellmanske anden i den på
 sjelfföraktets grundton spelande supvisan:

Dricka skall jag, druckit har jag,
 Drucken blir jag, drucken var jag,
 Dricka är min bästa skatt.
 Hvad jag nånsin har fått ärfva,
 Det jag fått ell' får förvärfva,
 Allt skall ösas i min kropp,
 Alltihop skall drickas opp.

Dahlstjerna anslög en annan, länge slumrande, ton på modren
 Sveas strängaspel, i det han i sitt qväde om »*Konungen och Herr
 Peder*» lät den gamla kämpavisan komma till heders igen. Märk-
 värdigt är att se huru den eljest temligen svage skalden förmått
 att sätta sig in i den gamla kämpavisans tonart, samt huru
 fyndigt han i den urgamla anden och formen visste insmyga det
 allegoriska element, som var oskiljaktigt från samtidens diktare-
 lynne.

Frihetstidens söndringar framkallade det politiska folk-
 qvädet, för hvilket den bekanta *Sinclairs-visan* är urbilden. Care-
 lius, Dalin m. fl. anslogo, om ock på ett mycket ytligt sätt, den
 gamla folkvisans ton och kommo dermed folket närmare än nå-
 gonsin de samtida herdesångarne och ärediktarne. Vål rörde sig
 dessa numera ej sällan på inhemsk grund, men den folkliga and-
 en, den svenska dräkten saknades. »*Dessa tappre barn af
 Göther*» dessa »*bygdens sälla folk, som gå att gräset berga*»,
 hvilka Gyllenborg så gerna framhåller till motsats åt världens
 förfinade barn, likna föga den svenska allmogen. Och då han
 från kullarne vid Skenäs märker huru

En nymf, af sina systrar följd,
 Har afklädt der sin hvita slöja
 Och går att sig vid stranden löja,
 Af ljumma vågor kärligt höljd,

tänker man sig snarare en herdinna i Vatteaus manér, än en af
 våra dugtiga, vadmalsklädda Vingåkersflickor. Icke heller är det
 den härdiga, trohertade, i skämt som allvar grofkorniga sven-
 ska allmogen, utan, såsom Tegnér lika sant som skönt säger,

»fridens och oskuldens englar, som framskymta mellan den höga säden», i Oxenstjernas *Skördarne*.

Det första steget är dock härmed taget. Den svenska dikten har återvänt från främmande land. Han uppsöker vägen till fädernehemmet, stannar, och fröjdar sig åt det välkända landskapet, betraktar på afstånd skördefolkets arbete, eller ser genom fönstret huru *Vinterqvällen* tillbringas i den låga stugan. Men hans faders drag hafva blifvit honom främmande, och han förstår icke mera sin moders språk. Och han behöfver det icke heller för sitt ändamål. Figurerna äro för honom ännu blott staffaget i landskapet. Menniskan betyder föga eller intet — taflan allt.

Ett återvändande var dock börjadt. Blott ännu ett steg och folkandens förlorade barn stod med Bellman midt ibland de sina igen, och log och grät och sjöng med dem, icke längre utifrån betraktande dem och deras sysslor, utan lefvande midt ibland dem, kännande med deras hjerta, tänkande med deras tanke, felande och lidande, gycklande, qvidande och stridande med dem.

Sveriges första, moderna folkdiktare uppträdde icke, såsom danskarnes Holberg och i viss mån äfven norrmännens Wergeland, med något medvetet syfte, vare sig af väckande eller straffande art. Det afsigtslösa och omedelbara i den Bellmanska sången betager den dock icke allt uppfostrande element, så vidt som sjelfkännedomen erkännes ingå såsom ett lika viktigt led i folkens, som i den enskildes utveckling. Väl må det medgifvas, att Bellman bibringar sitt folk denna ofta bittert bestraffande sjelfkännedom, på ett medelbart, beslöjadt sätt, som *kan* och säkert mången gång *har* verkat motsatsen af hvad den borde. Men när så skett, har skalden blifvit missförstådd. Man har förväxlat honom sjelf med föremålen för hans sång, och man har ej haft öra för det djupa vemod, den sjelfförnedringens sorg, som utgör den ljudbotten öfver hvilken hans öfverdådiga löje spelar. Bellman var folkskald i ordets hela bemärkelse, men för att folket skulle kunna icke blott glädjas, men också lära af hans sång, fordrades att han erhöle en tolk, icke en lärd estetiker, — sådana hafva vi redan många — utan en diktens och folkandens enkla och dock djupgående utforskare, sådan som Holberg nyligen funnit i Hostrup, men som vår Bellman ännu saknar.

Mellan Bellman och »Sällskapet för nyttiga kunskapers spridande», hvars verksamhet vi här ville följa — mellan *Fredmans*

Epistlar och Läsning för Folket — ligger ett svalg, som det skulle vara omöjligt att fylla, och hvilket vi därför, till stöd för våra lätta utkast, blott vilja öfverspinna med några fina, sammanbindande trådar, sådana som frosten väfver öfver det lappländska vattenfallet till bro för de lättfotade hararne.

Med den Bellmanska dikten sammanknyta vi då i första rummet Anna Maria Lenngrens — denna enkla, hemväfda pösi, med svenskt hvardagslag till ränning och svenskt skämt till inslag, blott här och der isprängdt med en »sens moral» eller afklippt med ett epigram i fransk smak. Till bildning och afsigt allt annat än folkskald blef fru Lenngren det dock helt ofrivilligt. Ännu i dag eger den svenska dikten ingen trognare bild af folkets hemlif, än den hon tecknat i sin *Eklog*: Stugan upplyst af det flammande riset — bondfar knackande pipan mot spiselkanten — matmor vid sin hurtigt lidande gerning — Karin och Jerker hvar vid sitt arbete — barnet och hunden lekande framför brasan — drängen trött hemkommen från skogen — moster Gunild i sin vrå vid noten — gamle Lustig förtäljande om finska fejden — ja, ända till misse slickande sin tass vid eldskenet — hvem af oss igenkänner ej denna lefvande tafla, vare sig han sett den på nära håll vid besök i bygden, eller blott från den förbiilande vagnen någon mörk höstkväll, då de upplysta stugorna vid vägkanten förekommit honom likt de allt för hastigt vända bladen i en skön bilderbok.

Hos fru Lenngren likasom hos Oxenstjerna och Gyllenborg skildras folkklivet på landsbygden uteslutande från den ljusa och glada sidan, en riktning, som kan sägas uppnå sin spets i den bekanta visan: *Slottet och kojan*. Men om ock i så fall ensidig var »tonen» dock alltför »egentlig», alltför sant folkelig, för att ej tränga ned till sjelfva folket. Ännu i dag lär »Slottet och kojan» utgöra en af de kringvandrande visgubbarnes mest eftersökta varor. Mången torde ock, likasom den, hvilken tecknat dessa rader, hafva någon gammal, trogen barnsköterska att tacka för den första bekantskapen med Sveriges största qvinliga skald.

Under det fru Lenngren inträngde i bondstugan och prestgården, framkallade konung Gustaf och Kellgren den svenska häfdens hjeltar på skådeplatsen. Senare försökte Envallson, Hallman och Kexèl i mer och mindre lyckade bearbetningar införa äfven folkklivet på scenen.

Efter dessa första anslag tystnade åter den svenska folkdiktningen för några år. Under tiden vände sig andra grenar

af litteraturen i en mer och mer folkelig riktning, dels med framställningar till de maktogande eller till den bildade allmänheten, syftande till folkets förmån, dels med uppmaningar och upplysande skrifter ställda till folket sjelft. Såsom typ för de förra och tillika framhållande motsidan af de gängse ljusbilderna af bygdens sälla och tropligtiga folk, erinra vi om Thorilds vältaliga böneskrift. »Gode och ädle Furste!» säger bland annat den ädle förespråkaren. »Tänk på Sveriges allmoge, så vårdslösd af den galna politiken, att den än i dag är i förståndet hedningar, i hjertat slafvar, i det borgerliga lifvet vildar, som lika lätt kunna hetsas *mot* som *med* en regering... Dessa fyra rikets stånd, visar icke vår historia att de äro rikets obestånd! Eröfra dessa barbariska nationer! Gör oss till *ett* folk!»

Bland Thorilds efterföljare torde utgifvaren af Läsning i blandade ämnen, Georg Adlersparre, stå främst såsom det fria ordets och det fria folkets man.

På det rent politiska området tala 1809 års revolution och den derefter antagna nya regeringsformen tillräckligt för tidsandens alltmera folkelige riktning. Ännu mera bevisa måhända de nya, af samtidens yppersta män förordade idéer, hvilka *icke* i den nya regeringsformen kommo till genombrott, men hvilka dock småningom ingått i folkmedvetandet och gradvis omgestaltat våra lagar och hela vårt statsskick.

Men icke blott på politikens, äfven på diktens område hade fosterlandets fara och räddning frammanat allt det största och ädlaste, som slumrat i folkandens djup. Tegnér hade redan 1808, vid landtvärnets uppbåd, omsträngt sin klassiska lyra med folkharpans hårdare klingande strängar och diktade sedan, under det första, nationella segerruset, sitt odödliga varnings- och maningsqväde till den räddade *Svea*. »Det var sjunget ur folkets bröst», säger skaldens lefnadstecknare, och det är sant, om ock sången i sin granna bildprakt sväfvade alltför högt öfver den tankegång, hvarinom massan af folket rörde sig, för att kunna blifva ett folkqväde i egentlig mening. »I hvarje *bildad krets* läste och återläste man det med hänryckning», säger en samtida beundrare, och uppdrager dermed den trollkrets, hvarut öfver den herrliga sången, oaktadt sin kraftiga fosterländska grundton, icke kunde gå. Längre nådde Geijer med sin *Kolar-gosse*, gripen så att säga på bar gerning midt i folkets dagliga lif och inflyttad i den fosterländska dikten. Kom så *Vikingen*, *Kung Karl den unga hjelte*, *Götha Lejon*, *Odal mannen*, *Den*

siste kämpen m. fl. Midt ibland dessa fornnordiskt kraftiga, nen dock harmoniskt utmejslade, figurer reste sig den väldiga jätteskepnaden af Lings *Gylfe* och öfversprang dristigt skönhetsgränsen; Atterbom smög kring de bistra kämpagestalterna sin vecka blomsterslinga, skiftande mellan sydländsk glöd och nordisk renhet; Valerius lät sitt muntra löje spela likt en solstråle öfver de allvarliga nordmannadragen; Franzén sökte i Menniskans Anlete en högre, allmängiltigare, typ än den specifikt nordiska; slutligen kom Wallin och kristnade, så att säga, den nysvenska dikten vid anslaget af de första tonerna på »Davids-harpan i norden».

Klang så plötsligt midt igenom den sträfva nordmannaharpans, den tysk-romantiska lyrans och det Davidiska strängaspelets rika harmonier ännu en annan ton, ny och dock välkänd, vemodig men icke veklig, kraftig, men af hjertats, icke af den råa styrkans kraft; en ton, påminnande på en gång om strömmens fall och slagans entoniga ljud, om talltrastens melodiska slag och bondfiolens gnäll. Det var *Neckens polska*, den urgamla, på folkets läppar upphämtade »tonlåten», tolkad på »den nya skolans» färgrika språk. — Här var en bro slagen mellan obildning och öfverbildning, mellan folkanden och dess förlorade son. Så igenkänner det bortbytta barnet vaggsången hvarmed det söfdes vid sin moders hjerta, lär den på nytt, och sjunger sig tillbaka igen i den öppna modersfamnen, medförande dit det bästa af hvad det under sitt kringirrande lif lärt, känt och drömt.

Efter Neckens polska följde de af Afzelius och Geijer utgifna *Folkvisesamlingarna*, efterträdda ända till våra dagar af allt rikhaltigare sådana. De gamla Eddorna utgäfvos, de nordiska gudasagorna och kämpabedrifterna intogo den grekiska mytologiens och den romerska, hjeltehistoriens plats inom den svenska dikten, hvilken slutligen i denna riktning kulminerade med Tegnér's *Frithiof*, ett folkqvåde i ordets hela bemärkelse, älskadt och sjunget ännu i dag af hög och låg, i trots af den bristande trohet mot den gamla nordmanna-anda, som man förebrår det. Äfven i *Axel* och *Nattvardsbarnen* m. fl. stycken visade sig Tegnér såsom nationel diktare, om han ock aldrig blef eller ville blifva folkskald i djupare mening.

Vända vi oss från diktens till religionens område, mötas vi der af företeelser, hvilka bort blifva af djup och ingripande betydelse för folkbildningen och äfven blefvo det, om ock ej alltid

på det rätta sättet. Så *den nya katekesen, den nya psalmboken*, samt uppslaget till en *ny bibelöfversättning*. Härtill sälade sig dessutom en växande mängd sekteriska flygblad och nykterhetsskrifter.

På häfdeforskningens fält började redan Geijer, Fryxell, Strinnholm m. fl. att plöja sina djupa fåror och utså en säd, egnad att i framtiden bära frukt för hela folket, ehuru den till en början blott kunde uppskattas af de bildade klasserna.

Inom nyttighetsområdet hade *bondepraktikan* (första upplagan tros vara af 1573) eller »Wädherbok» med »Itt Förtaal och liten Vndervisningh om ådrolåtande» etc. i århundraden varit allena rådande. Senare tillkommo, i syfte att förbättrande inverka på allmogens hushållning, en mängd andra skrifter, med hvilka vi här ej kunna sysselsätta oss. Den sista af de många omskrifna och förbättrade upplagorna af *Bondepraktikan*, bärande årtalet 1833, synes vilja förena det moraliska och ekonomiska syftet. Den är en i sitt slag ganska ypperlig folkskrift, »skrifven, icke af någon prest, men af en, som tror att allt hvad menniskan gör måste hafva en viss andlighet med sig, att hon, *fastän icke prest*, måste hafva en sådan känning i själen, att hon, bland lefvernets omsorger, alltid drifves att ihågkomma det högre lifvet.» Utgifvaren, G. Swederus, talar i en enkel, naturlig ton, lika skiljd från lärdomens nedlåtenhet som från folksmickrarens råhet, och står i detta afseende öfver de flesta svenska folkskriftställare, dem icke undantagna, hvilka gäfvö det första uppslaget till en egentlig folklitteratur.

Detta skedde då några framstående män i hufvudstaden, bland hvilka främst böra nämnas Franzén och Tegnér, år 1833 sammanträdde och bildade »Sällskapet för spridande af nyttiga kunskaper ibland allmogen och de arbetande klasserna» samt i sällskapets namn började utgifva tidskriften *Läsning för folket*. I den första, väl, men otroligt tungt, skrifna årsberättelsen yttras att, ehuru svenska nationen är mera allmänt läskunnig än de flesta andra, denna hennes förmåga dock hittills endast tagits i anspråk för den religiösa kunskapen; att den dock bör kunna användas till hennes förmån äfven på andra föremål; att bristen på lämpliga skrifter dittills förhindrat detta, samt slutligen: att det var fyllandet af denna brist, som föreningen åsyftat med utgifvandet af *Läsning för folket*. Ehuru kämpande mot många svårigheter, vann dock föreningen inom kort lifliga sympatier för sin sak. Efter ett par års förlopp räknade den öfver tusen be-

talande medlemmar, samt kunde utgifva första årgången af sin tidskrift, i ej mindre än tiotusen exemplar. Härmed var uppslaget gifvet till en periodisk folklitteratur, hvilken ock, under ledning af nitiske och högt bildade män, i 36 år oafbrutet fortgått. Utkommande med fyra häften om året, innehöll tidskriften hufvudsakligast religiösa, historiska och biografiska skildringar, moraliska berättelser och poemer, naturhistoriska uppsatser, samt råd med afseende på landthushållning, handaslöjd o. s. v. Hvad värde dessa uppsatser, till en del skrifna af den tidens yppersta författare, ega ur *litterär* synpunkt, är en underordnad fråga. Möjligen skulle till och med lofordet här innebära ett indirekt klander. Det gifves nämligen tillfällen då den formella talenten blir, om icke ett fel, så dock ett hinder, en hämsko på den goda viljan, som hon *vill*, men icke *kan* bryta. Vigtigare är frågan: hvad har Läsning för folket under sin mer än tretioåriga tillvaro verkat? Ett sådant spørsmål är dock lättare gjordt än besvaradt. Och kunde än, af den utanför stående betraktaren, ett svar gifvas på slutledningens väg, skulle det ej innebära någon säker ledning för omdömet. Enda utvägen är att gå saken in på lifvet, spörjande: *hvad säger folket sjelft om denna sin läsning?* Längre hade denna fråga föresväfvat oss, och då vi för ett par år sedan tillbringade en tid hos en vän i en af våra rikaste provinser, gingo vi med henne en vacker söndagseftermiddag på besök i de kringliggande stugorna, för att uppleta svaret.

Utifrån inåt! har blifvit den nya vägen för all forskning. En blick på folklitteraturens yttre öden skall sålunda kanske gifva oss den bästa inblick i dess inre väsende. I denna tro bedja vi läsaren för ett ögonblick skjuta böckerna åsido och följa oss på vandringen bland »bygdens sälla folk».

Vägen ledde genom en bördig, tätt bebodd slättbygd, hvarifrån man på något afstånd såg tornen af domkyrkan i den närbelägna stiftstaden, säte för de myndigheter¹⁾, till hvilkas medverkan Sällskapet för nyttiga kunskapers spridande i första rummet vädjat. Efter en kort vandring inträdde vi i en låg och skräplig, men snyggt hållen, stuga der mor sysslade med kaffepannan i spiseln, medan lill'Anna, med katten i fann, lekte vid hennes fötter och den vuxne sonen satt vid fönstret ifrigt läsande — männe sista häftet af Läsning för folket? Nej, ett par emigrantskrifter, utmålade det trålsamma lifvet i hemlan-

¹⁾ Landshöfdingeembete och Konsistorium.

det lika afskräckande, som herremanslivet i den nya världen lockande. I nästa stuga, ett litet örnäste bygd på klippan öfver en skummande fors, funno vi åttio-åringen böjd öfver sin nötta bibel — en vacker syn, som sköt tanken på all annan folkläsning i bakgrunden. Ännu en kort vandring, och vi inträdde i en annan koja, för tillfället tom. På bordet vid fönstret funno vi dock en bok uppslagen; det var — en mormonskrift! Vid de följande besöken påträffades Fosterlandsstiftelsens andliga ströskrifter, blandade än med »Englabref», syndfrihetsmanifeste och baptistskrifter, än med spridda nummer af Fäderneslandet och Söndagsnisse, än åter med »nya visor tryckta i år», af det mest brokiga innehåll; af Läsning för folket — icke en skymt! På våra frågor svarades: »tocken läsning ha vi aldrig sett här i bygden.» Då vi förvånade oss öfver att den icke fanns i sockenboksamlingen, fingo vi veta att socknen icke eger någon boksamling; och då vi slutligen framkastade en varlig fråga huruvida ej kyrkoherden nitälskar för upplysningens utbredande inom sin församling, förklarade man att »Lektorn ä' ohiskligt lärd och allmänt beskedlig dessutom — men inte hinner *han* tänka på tocke'!» Till sist uppspanade vi dock i grindstugan till ett närliggande herresäte ett af de välkända tidskriftshäftena, men uppskuret! Att andra efterforskare kunnat hafva bättre framgång än vi, är att hoppas, då man vid dylika undersökningar alltid ledes mer eller mindre af slumpen. Imellertid återvände vi helt beklämda från vår misslyckade färd. Då vi längre fram förnyade våra efterforskningar i andra trakter, med föga bättre påföljd, beslöto vi att företaga ett grundligare studium af Läsning för folket och de förhållanden under hvilka den arbetade, för att sålunda uppsåra orsaken till dess bristande framgång.

Vill läsaren äfven här följa oss, inbjudes han i tankarne till ett vackert sommarställe nära Stockholm.

Dagen är tryckande varm. Framför oss ligga tretiofyra årgångar af Läsning för folket. Spridda uppsatser i en mängd häften äro redan genomlästa. En stunds hvila blir nödvändig. Men — »tung är luften och» — plötsligt förflyttas vi af ett drömlikt minne från den qvalmiga sommardagen vid Mälarens strand till en klar och kall vinterdag på den tillfrusna fjärden utanför ett gammalt herreslott på Sveriges östra kust. Vi ville tillbaka till Sällskapet för nyttiga kunskapers spridande; men omöjligt! Vinternoten är utlagd och synes hafva fångat oss i sina starka maskor. Solen gnistrar mot snön, rimfrosten isar

skägg och hår, gossröster klinga, friska flickmunnar skratta, gubbar brumma, gummor mysa, barn slå kana i långa rader — det är muntert lif på den blanka isen. Hela »godset» är framme. Gamle grefven kommer sjelf ned och grefvinnan och ungherrskapet och julgästerna och den nyss från Upsala anlände magistern — alla vilja vara med när den stora vinternoten skall dragas. Traktering kringbäres, och husbondefolket och deras gäster gå omkring, förtroligt språkande med folket. Endast den nybakade magistern, sjelf ett godsets barn, går tyst, och med besvärad uppsyn, af och an bland de forna lekkamraterna. Han vill, men kan icke tilltala dem — han hostar, snyter sig, snusar, — allt förgäfvets. Slutligen frampressar han, under synbar vanda, den djupsinniga frågan: »åstadkommes här mycket fisk?»

Härmed var förtrollningen bruten och vi återgingo till den sedolärande berättelsen, som låg uppslagen framför oss. Ännu ljud dock detta »åstadkommes» med olycksbådande näston i vårt öra, likasom för att sammanknyta med hvartannat den förläste magisterns och den välskrifna tidskriftens förfelade bemödanden. Hvad som framkallat denna löjlige idförbindelse — en förflugen tanke — en gycklande tomte eller den alltid återkommande vålnaden af folkandens förirrade barn, som vill, men icke kan hitta hem — det veta vi ej: men hvad vi veta är, att vi från den stunden tyckte oss allt klarare inse, att det är det halftvungna intresset, det konstlade väsendet, den lärda nedlåtenheten, den finsvarfvade frasen, som mer än något annat försvårar närmandet mellan de bildade och folket inom litteraturen så väl som inom umgänget; ja, att dessa plågoandar äro mäktiga nog att motverka till och med så ädla bevekelsegrunder, som de, hvilka föranledde utgifvandet af Läsning för folket.

Nu har dock kanske läsaren tröttnat vid våra utflygter från ämnet, och vi återvända därför till de äldre årgångarne af Läsning för folket, för att angifva deras mest framstående förtjenster och brister. Såsom bäst motsvarande tidskriftens syfte, framhålla vi då de väl valda lefnadsskildringarne, de naturhistoriska uppsatserna, synnerligast de, hvilka ansluta sig till något praktiskt intresse, redogörelserna för sparbankar, sockenboksamlingar och andra utvägar till lekamlig och andlig förkofran m. m. Deremot tro vi, att det sedolärande elementet ofta blifvit misshandladt, att den pedagogiska afsigten i berättelserna, lärodikterna och de föregifna samtalen, är alltför genomskinlig, ja, att sjelfva välmeningen, till och med hos

män sådana som Wallin och Franzén, stundom antagit en form, egnad att vidga, i stället för att minska svalet mellan de bildade och folket. Så t. ex. då man tror sig böra skriva särskilda psalmer »för en bonde» (!) Slutligen kan man anmärka att mängden af öfversättningar i de senare årgångarne gaf hela tidskriften en osvensk pregel, icke minst då, när man t. ex. trott sig behöfva från broderlandet införskriva till och med en sådan artikel som »fosterlandskänslan». Imellertid är det visst, att tidskriften i sin helhet innehåller så mycket som är bra och nyttigt, att den utan tvifvel skulle verkat som en god väckelse på hela folket, om den endast nått fram till folket. Att så icke skedde, tillskrifves dels bristen på ett allmännare intresse för folkets upplysning¹⁾, dels mindre goda anordningar för spridningen, dels och isynnerhet liknöjdheten hos vissa offentliga myndigheter, hvarigenom hela packor, af på statens bekostnad utdelade årgångar sägas mångenstädes hafva legat orörda och multnande i sakristiorna.

Under tiden gjordes från spridda håll många försök i samma syfte som Läsning för folket. Så finna vi redan under tidskriften 1830—40 en serie folkskrifter, utgifna af den sedermera så sorgligt ryktbare C. J. L. Almqvist. Dessa småskrifter äro i vårt tycke något af det bästa, som någonsin blifvit skrivet om och för folket. — Främst står »*Grimstahamns nybyggen*», en berättelse om huru tvenne unga människor älska, arbeta, kämpa, lida, bedja och segra tillsammans, allt under det de odlande och förädlade inverka på hela sin omgifning, på hemmet, på jorden, på sysslorna, på grannarne, och först och sist på hvarandra och sina barn. Ingen belärande afsigt, ingen nedlåtande nästön, intet krystadt »åstadkommes!» och dock *allt* åstadkommet med de enklaste, alldagligaste medel! Att dessa förträffliga berättelser icke blifvit intagna i Läsning för folket, i stället för att utgifvas spridda hvar för sig, röjer, att samma grundfel gjort sig gällande vid sträfvet för folkets bildning, som på så många andra områden för fosterländskt arbete hos oss. Det är denna bristande endragt och deraf följande splittring af krafterna, som för ett fåtaligt folk är så förlamande. Huru stor spridning de nämnda flygskrifterna erhöello bland allmogen lärer väl vara svårt att afgöra. För egen del få vi, till vår skam, erkänna att vi först ny-

¹⁾ Antalet af föreningens medlemmar aftog hastigt och tidskriften kunde snart ej utgifvas i mer än 1,000 ex.

ligen och detta — i *Dansk Folkelæsning*, läst Grimstahamns Nybygge. Bland Almqvists snillrika diktverk påträffas äfven små helgjutna skildringar eller enstaka, betecknande drag ur folklivet, hvilka ännu i sanning, enkelhet och kraft stå öfverträffade. Så t. ex. *Kapellet*. Vid samma tid begynte den frisinnaade tidningspressen, representerad af *Aftonbladet*, att anslå en folkelig ton, dittills främmande för den svenska dagbladslitteraturen, och hvilken, om den ock ofta gick till en falsk öfverdrift, i det att det »förtryckta folket» höjdes till skyarne på herremannaklassens bekostnad, dock utan tvifvel verkade godt, så till vida, att den å ena sidan väckte den ofta slumrande sjelfkänslan, å den andra öppnade ögonen för tidens kraf på en större jemlikhet, ett förtroiligare samarbete mellan skilda klasser. I samma riktning uppträdde inom diktens område flera författare, bland hvilka främst signaturen Onkel Adam (Wetterbergh) med sina ypperliga, om än något öfverdrifna pennteckningar. Efter honom följde Blanche, och i hans släptåg otaliga efterbildare, arbetande på att vidga svalget mellan de olika klasserna genom att ständigt framhålla de fattiga såsom oskyldigt förtryckta af de rika eller förnäma.

Kasta vi nu en flygtig blick från dessa dygdiga, men under förtrycket knotande arbetare, samt dessa brottsligt lyckliga baroner och patroner, till »Slottets och kojans» egare hos fru Lenngren, der den förre suckar:

»Gif mig ditt glada hjerta
Och gerna tag mitt slott»,

under det den senare tackar Gud, att han gifvit

»Palatser åt de höga
Och glädjen åt de små;»

se vi derpå från dessa tillbaka till Bellmans sorglustiga figurer och vidare från dem till de tappre barn af Göter, som Gyllenborg älskar att skildra, och sammanbinda vi slutligen dessa spridda bilder med en återblick från de sediga och tropligtiga idealbönderna i *Läsning för folket*, till den »barbariska nation», som Thorild målar i så mörka färger, så hafva vi framför oss ett helt skede af den väg folkanden haft att genomlöpa under sökandet efter sig sjelf. Och på samma gång kunna vi, under alla dessa afvägar och missgrepp, skönja den ledande tråden för folkets fortgående utveckling, från omedvetenhetens förnöjsamhet till sjelfkänslans högre, och derfor mindre lätt tillfredsställda, kraf.

Ännu var dock sökaren långt ifrån målet. Ännu gick utvecklingen blindvis och trefvande framåt. Då höjdes ropet på ordnade skolor för folket. Utanför riksdagen upptagen och skärskådad af nationens yppersta män, understöddes folkskolans sak inom densamma hufvudsakligen af bondeståndet. Så t. ex. förekommo vid 1840 års riksdag i preteståndet blott en, hos ridderskapet och adeln samt borgareståndet ingen, men i bondeståndet ej mindre än tolf motioner i ämnet, uttalande icke blott det varmaste begär efter upplysning, men äfven många förslag till undervisningens ordnande, hvilka först i våra dagar blifvit förverkligade och till en del ännu kvarstå såsom ouppnådda önskningsmål. Så t. ex. yrkandet på en grundlig lärarebildning; på församlingarnes rätt att sjelfva välja sina skollärare; på bildandet af öfvervakande skolkomitéer; på inrättande af slöjdskolor i förening med läseskolorna m. m. Sålunda förberedd, erhöll frågan den vackraste lösning i och med folkskolestadgan af 1842. Denna åter framkallade i sinom tid det första uppslaget till en lärobokslitteratur för folket, i och med den s. k. *Berlins Naturlära*, ett sant nationalverk, i sitt slag öfverträffadt och ännu hos våra grannfolk tjenande till mönster för detta slags läroböcker.

Vid samma tid uppträdde Torsten Rudenschöld med sina stora, men utförbara idéer *Om ständs-cirkulation* m. m., för att dock småningom samla sig till en uthållig och välsignelserik verksamhet i ord och handling för den nybildade folkskolan.

Under tiden började skalderna från den svenska diktens guldålder tystna. Väl klingade ännu från Tegnér's lyra ett och annat döende tonslag af folkelig art, men de förklingade snart; väl diktade Geijer vid pianot sina älskliga visor, men i en ton, som ej nådde folket, om den ock i sig upptog grundtoner ur folkets lif. På den vittra arenan genomströfvade hippogryfen i ståtlig passgång Sveriges Anor, och på skådeplatsen frammanades af diktens trollspö Torkel Knutson, Vasakonungarne och andra forntidens stormän. Böttiger införde med sitt *National-divertissement* folkvisan och folklifvet på skådeplatsen; F. A. Dahlgren upptog och utvecklade i *Vermländingarne* samma motiv, på ett mästertligt sätt. Jenny Lind adlade *folksången* till konst. Sjelfva *bonddansen* fick i Pettersson en öfverträfflig typ. Senare tecknade Blanche, i grofva och sinnliga, men åskådliga drag, samt Jolin, med finare penna, folkets karakter och hvardagslif och inflyttade dem på skådeplatsen, der Deland m. fl. gåfvo bilderna

form och lif. Slutligen klang från Odins lund ett klagande spørsmål: *Hvi suckar det så tungt uti skogen?* Det var första anslaget på B. E. Malmströms lyra, ett genljud af Geijers kolargosse, om man så vill, men dock en sång för sig, med sin egendomliga pregel, likasom Malmström, ehuru fostrad i de gamla mästartarnes skola, var en skald för sig, betecknande en ny brytning i den fosterländska sången. Det samma kunde sägas om W. v. Braun, hvilken samtidigt anslog den motsatta grundtonen på det svenska strängaspelet, en efterklang af Bellmanssången, och dock ej mera lik denna, än lifvet på »Tre byttor» och »Gröna lund» liknade det på nutidens kaféer.

Sedan fru Lenngrens tid hade ingen qvinlig författare selsatt sig med folklifvet. Fredrika Bremer rörde sig företrädesvis på den högsta bildningens område; friherrinnan Knorring (Kusinernas förf.) uteslutande inom den högre sällskapsverlden. Då uppträdde på fyrtiotalet fru Flygare-Carlén med sina breda och saftiga skildringar af medelklassens lif, bland hvilka redan då framskyntade en och annan af dessa ypperligt tecknade figurer ur folkets krets, hvilka sedermera, djupare studerade och genomförda, tillvunnit förf:n hennes högsta rykte såsom karaktersmålarer, på samma gång de i vår litteratur stå såsom oöfverträffade typer af svenskt bondelynne och svensk sed. Härmed var vägen bruten i folkelig riktning, äfven för den qvinliga diktaregåfvan. Eget nog synes isynnerhet »Kusinernas» författarinna, den ytliga, koketta verldsdamen, dragas allt oemotståndligare bort från den fina, men ej alltid så rena, salongsverlden till den simpla bondstugan och dess innevånare. Led vid den förblommerade lastens hjeltar, den förkonstlade känslans martyrer, eller den djupare, men genom yttre förhållanden straffbar vordna lidelsens offer, hvilka dittills utgjort stoffet för hennes skildringar, vänder hon sig till den råa, men ärliga naturmänniskan, i hennes kamp mot de yttre och inre frestelser, hvilka lifvet erbjuder i lika rikt mått och ofta under samma form i den lågtimrade stugan som på samhällets höjder. Några spridda utkast hade väl redan antydt denna nya riktning: dock var man icke beredd på ett verk af sådan omfattning, en bild, så djupt genomtänkt, så naturtroget återgifven, så konstnärligt fulländad som den, hvilken hon i sin roman *Torparen* framställde för allmänheten. Det var *den första*, var länge *den enda*, och är ännu, i vår tanke, *den bästa*, i stort genomförda karaktersbild af svenskt folklynne och folklif, vår litteratur har att fram-

visa. Att de mörka sidorna framhållas lika skarpt som de ljusa; att särskildt det låga, ja smutsiga, som stundom vidlåder förhållandet mellan de så kallade »bättre» och »sämre», blifvit i Torparen oförtäckt framdraget, kan i vår tanke ingalunda klandras, då det, såsom här tydligen är fallet, har skett för sanningens skull, icke för att med slippriga skildringar ockra på en förskämd smak. Ännu mindre berättigadt är i vår tanke det skarpa tadel, som drabbat boken på den grund att den är skriven af en qvinlig författare. Vi tro tvärtom att Torparen är det af friherrinnan Knorrings arbeten, som mest hedrar hennes minne, icke blott därför, att det vittnar om mesta snille, utan just därför att det till anda och syfte är det renaste. Tillhörande den art af litteraturen, som är skriven om folket, men icke för folket, förtjenade dock Torparen, mer än många andra diktverk, att genom godtköpsupplagor införlifvas med den äkta folklitteraturen.

Vid en öfverblick af åren 1840—50 framstå inom den berättande dikten *Torparen*, inom visan »*Hvi suckar det så tungt uti skogen?*» inom dramatiken *Vermländingarne* samt inom skollitteraturen *Berlins Naturlära*, såsom de förnämsta företeelserna af folklitteraturen. Något dermed jemförligt hafva vi knappast under de följande tjugo åren att uppvisa. Det af C. J. L. Almqvist gifna uppslaget till en fortgående samling af folkskrifter har visserligen då och då upptagits, men alltid af enstaka eller snart splittrade och därför jemförelsevis vanmäktiga krafter. En börjad samling småskrifter, innehållande lefnadsteckningar, historiska och naturvetenskapliga berättelser m. m., upphörde snart. Då och då utgäfvos enstaka berättelser om och för folket, bland hvilka de af förf:n till *Grannarne i skärgården* intogo främsta rummet genom den rena stämning och den ädla afsigt, som genomgår dem. Spridda på vanligt sätt genom bokhandeln hafva de dock näppeligen nått fram till sin egentliga läsarekrets.

Slutligen uppträdde Pehr Thomasson, en så kallad folkskald, utgången ur bondstugan och diktande för folket än i visans, än i den obundna berättelsens form. Här, likasom i de förutnämnda små ströskrifterna, äro i allmänhet den goda afsigten och det moraliska syftet i ögonen fallande. Att förf:n arbetat ur viss synpunkt med framgång, kan väl icke heller nekas, då hans pennas årligen tillväxande alster lära vara bland de böcker, som

för närvarande hafva starkaste afgang på den svenska bokmarknaden. Uppmuntrad af publiken och belönad af landets högsta litterära auktoritet, är det ganska naturligt att P. Thomasson med oförfäradt mod framgår på den en gång inslagna banan. Å andra sidan råder bland folkets vänner en viss oro för verkan af dessa matta, väsenlösa bilder ur ett folklif, som förf:n, i trots af de bästa afsigter att vara och förblifva bonde, dock ser ur halfbildningens synpunkt. Under detta haltande på gränsen mellan den högre bildningens område, der han ännu känner sig främmande, och arbets- eller naturlifvet, der han upphört att vara hemmastadd, har förf:n, menar man, förlorat spåret af sig sjelf. Det skefva och sväfvande i denna ställning återverkar på hans eget skaplynn och derifrån på hans skrifter, meddelande dem denna inre haltlöshet, denna, om man så vill, menlösa, men dock i sina verkningar långt ifrån oskadliga, karaktersslapphet, som gör att de njutas utan motstånd af alla klassers negativa karakterer. »Nå ja», mena andra, »hvad är väl för ondt häruti? Folket skall väl något roa sig med, och gör Pehr Thomasson sina läsare icke något godt, så gör han dem åtminstone icke något ondt!» Denna ursäkt fick så mycket större giltighet, i mån som den dåliga tidningslitteraturen, verkande på de lägsta och föraktligaste lidelser hos den sämsta delen af folket, tillväxte i omfång och inflytande. Andra strängare och mera fordrande folkvänner mena dock, att redan det, att icke göra något godt, är ett oförlåtligt fel hos en författare för folket, samt att dermed följer på negativ väg lika mycket ondt, och detta kanske af mera smygande och oåtkomlig art, än den uppenbart dåliga litteraturen kan verka. Hvilkendera åsigten som är den rätta, vilja vi här ej söka afgöra, ehuru vi ansett frågan nog vigtig att böra i förbigående framhållas, just i sammanhang med en företeelse af den passiva art, som Pehr Thomasson. En motsats till honom finna vi i förf:n till Agnes Tell, med sina djerfva, skarpt utpreglade karaktersskildringar och sin frånvaro af all tendens, för att icke säga all princip, (se *Bröllopet i Bränna, Tatarnes Son* m. fl.). Mellan Pehr Thomasson och förf:n till Agnes Tell står signaturen Götha, hvars berättelse *Landssoldaten* onekligen är ett arbete ensamt i sitt slag, utan alla belärande afsigter, likasom utan alla anspråk på konstnärlig framställning, och dock frambringande en bild, som i åskådlighet och naturtrohet söker sin like. Då Pehr Thomasson på karakterslöshetens grund stomperar sina små moraliska genre-

bilder, och förf:n till Agnes Tell utmejslar ur nordmannalynnets granit sina väldiga, men ofta sedligt haltlösa, figurer, uppställer Götha i bondens stuga eller på fältet utanför soldattorpet sin anspråkslösa fotografi-apparat och uppfångar, med tillhjälp af det naturliga ljuset, i handgripliga bilder allt hvad som der i synlig måtto tilldrager sig, visligt lemnande åsido det osynliga lifvet, hvars uppdragande och återspeglade fordra ett högre ljus än det vanliga, och finare verktyg än plåten och den mörka kammaren. Boken är ett uttryck af den litterära realismen, drivven till dess spets, och delar i hög grad de för denna konst-riktning betecknande förtjenster och fel. Till de senare räkna vi frånvaron, eller rättare den naiva omedvetenheten af allt djupare sedligt motiv eller högre andeligt syfte.

Kring dessa trenne hvar för sig så olika folklifsskildrare gruppera sig några få mera anspråkslösa, af hvilka vi här blott kunna nämna signaturen Finn, hvars fina blick och mjuka pensel, såsom vi tro, bättre lämpa sig för en annan konstart, samt Sylvia, hvars förstadshistorier ofta gå in på folklifvets område. Öfverhufvud taget torde väl dessa historier kunna räknas till den aktningsvärda medelmåttans ymniga alster. En del af dem närmar sig, ja synes till och med vilja efterbilda det Thomassonska manéret. Men bland massan af dessa välmenta, men svagt individualiserade, skildringar finner man en och annan perla, som vi för vår del ställa i jembredd med det bästa folklitteraturen af denna art frambragt. Läs t. ex. Mor och dotter. De båda ungas kärlek, skilsmessan från modern, nöden i hemmet, den vilseförde broderns besök, eldsvådan, den oförskylda miss-tanken, förklaringen, försoningen: — allt är med några få drag måladt så enkelt, så konstlöst och dock så gripande, att den öfvade mästartehanden ej skulle gjort det bättre.

Innan vi lemna den diktande folklitteraturens område, måste vi med några ord omnämna dessa samlingar af »grufveliga sagor», »lärorika berättelser», samt »nya visor, tryckta i år», hvilka ännu, likasom på Dahlstjernas och Holmströms tid, spridas i bygderna af kringvandrande, alltid välkomna visförsäljare. En närmare granskning af denna oöfverskådliga, ur folkets eget poetiska behof sjelfmant uppvuxna, litteratur, skulle säkerligen gifva rika bidrag till nationens inre historia, belysande densamma i dess både ljusa och mörka, rena och smutsiga skiftningar. Redan en flygtig blick kan leda till rätt märkvärdiga jämförelser. Så t. ex. finner man de liderligaste dryckesvisor, blandade med

guds nådliga nykterhetspsalmer och de ypperligaste smådevisor öfver superiet, hvarvid man, för att skärpa på en gång det komiska och det tragiska intrycket, begagnat stycken sådana som Vårt Land till material för parodien. Sibyllæ profetia, Berättelser om Satans grufveliga grasserande i Roslagen m. m., synas ännu stå lika högt i gunsten som Grisilla, Kämpen Grindborg, Blåskägg och Sankte Pehr, m. fl. Dagens händelser, deribland främst alla mera beryktade brottmål och rättgångar, få i den kringvandrande vislitteraturen sin egendomliga belysning. Särskildt anses mordhistorier, ju ohyggligare desto bättre, för en kurant vara. »Beväringa» utgör ett älsklingsämne för den populäre visdiktaren, liksom i allmänhet »Krissemansyrket». Så äfven sjömannens bedrifter. Man finner bland annat fregatten Eugenies verldsomsegling och andra sjöexpeditioner utförligt besjungna af »en matros, som var med». Senare gåfvo skarpskytterörelsen och danska kriget nytt stoff åt vislitteraturen. Det sistnämnda finner man besjunget än i en »ny och munter visa», än i uttryck af lågande harm öfver den ojemna striden och ett broderligt deltagande för de anfallne, hvilket blott med svårighet synes kunna hindras från att öfvergå till handling¹⁾.

Dessa och dylika sånger utgöra dock sällan folkvisor i egentlig mening, d. ä. diktade af folket sjelft. En sådan ursprungligare diktström har dock alltid framvällt ur folkandans djupare källsprång, än ren och genomskinlig såsom i *Gottlandsvisan*, *Kristallen den fina*, m. fl., än grumlad och smutsig, såsom i en del af den brokiga samling, som blifvit utgifven under namn af Filikromen. Den, som närmare vill studera den nyare folkvisans art och skaplynne, hänvisa vi till en högst intressant uppsats i C. Eichhorns nyligen utgifna Svenska studier. Strödda mellan dessa brokiga vissamlingar, återfinner man kända stycken af äldre och nyare skalder. Väl hafva vi icke påträffat något senare än G. Silverstolpes: »Se glad ut!» men vi taga för afgjort att t. ex. Lindblads, Wennerbergs och Sehlstedts friska sånger också banat sig väg ut på bygden, om ej förr så under de sista åren med folkskolans ungdom. Flere yngre, för svenska språket och litteraturen varmt nitälskande, författare (A. Hazelius, bröderna Kastman, m. fl.) hafva nyligen börjat utgifva folkskrifter, innehållande dels gamla kämpasagor och visor,

¹⁾ Man finner bland visorna från denna tid till och med *Den tappre Lands-soldat* — på danska.

dels urval af våra yppersta skalders verk. En del af dessa lä-
rer äfven genom förläggarnes kloka anordning komma att spridas
i små flygblad, till 5 å 10 öre stycket. Man kan alltså hop-
pas att den hittills med så många förskämmande element upp-
blandade vis- och sagolitteraturen skall få en god och frisk
kärna att sluta sig omkring.

Inom den för folket afsedda tidningslitteraturen råder, lika-
som på förutnämnda områden, en sällsam blandning af det usla
och det till öfverdrift välmenande. Blott få af dessa tidnings-
pressens alster hafva funnit den gyllene medelvägen. Vägbry-
taren i denna riktning var den nu upphörda illustrerade tidnin-
gen *Svenska Arbetaren*. Dernäst följa Göteborgs Arbetare-
förenings tidning *Arbetaren* samt *Svenska Veckobladet*. Det sist-
nämnda redigeras af den bekanta signaturen Lea, utan någon
framträdande tendens, men har genom ett i allmänhet godt och
roande innehåll lyckats göra ett betydligt afbräck i spridningen
af sämre tidningar. »För öfrigt är det icke så farligt med de
dåliga tidningarne numera», hörde vi nyligen en aktad bonde säga,
»ty sedan de börjat angripa religionen tar allmogen alltmera sin
hand ifrån dem.»

Kasta vi en blick från den diktande, till den undervisande
litteraturen, märka vi på dess högsta område det *Fjellstedtska*
bibelverket med sina fromt enfaldiga förklaringar, samt *Foster-*
landsstiftelsens, af en sann, om ock ensidig, fromhet stämplade
småskrifter och *tidningar*, allt detta uppblandadt med en växande
massa sekteriska ströskrifter af den mest råa och krassa beskaf-
fenhet. Å andra sidan har, från och med den första, i många fall
förträffliga, folkskolestadgan, uppvuxit en helt ny litteraturgren,
som vi skulle vilja kalla *folkskole-litteratur*, deri inbegripande så
väl alla officiella handlingar, som enskildt utgifna skrifter, syftande
till att höja skolan till en, hela folket värdig, uppfostringsanstalt.
Denna litteraturgren delar sig i skrifter *om* skolan och *för* skolan.
Ibland de förstnämnda innehafva Olof Eneroths *Om Folkskolan*,
i vår tanke främsta platsen. Ypperlig och dessutom ensam i
sitt slag är den del deraf, som blifvit skriven för att öppna
allmogens ögon för skolans betydelse, hvilken skrift vi i en före-
gående årgång utförligt anmält. Främst bland böcker *för* sko-
lan står den nya, på statens bekostnad utgifna, *Läsebok för folk-*
skolan, ett i många fall värdigt motstycke till Berlins Natur-
lära. Kompletterad med A. Hazellii *Fosterländsk Läsning*, är
denna litteraturgren för närvarande en bland de rikhaltigaste.

Af skrifter i sociala och ekonomiska frågor — ett område som blifvit rikligt bearbetadt — kunna vi här endast omnämna dem, som utgifvits af Sällskapet för arbetarföreningars befrämjande, af Fosterländska föreningen samt Lektor Rundbäcks lilla skrift om konsumtionsföreningar, såsom de första upplagen till en litteratur, som kunde bli af omätligt inflytande, om den blott utvecklades på ett rätt sundt och för den olärde lättfattligt sätt.

Till sist hafva vi att omnämna den glädjande företeelse, som gifvit närmaste anledningen till vår uppsats, nämligen den nya följd hvarmed *Läsning för Folket* efter en ny plan och under ledning af unga, friska krafter börjat det 35:te året af sin tillvaro. Redan genom de första häftena spelar en friskare ande. Den af utgifvaren, Dr H. Forssells kraftiga penna uppdragna skildringen af »Huru Sveriges Riksdag kom till», är förträfflig och kan i vårt tycke gälla såsom mönster för uppsatser af detta slag. På samma gång bildar den i folklitteraturen ett slags grännssten mellan de båda tidskriften af vår historia, hvilka betecknas af den gamla ståndsförfattningen och den nya riksdagsordningen. Fattigvårdsfrågan hade deremot tålt att behandlas på ett mera tilltalande sätt. Upprädan af torra fakta, sammanbundna med lika torra tankeledning, blir tråkigt; och det tråkiga är folklitteraturens urfiende. Ett enkelt omnämnande af riksdagens beslut, med några praktiska tillämpningar af deri uttalade åsigt, samt några tragikomiska exempel på oeffterättligheten af det gamla fattigvårdssystemet, hade i vår tanke gifvit läsaren ett bättre begrepp om saken, än den välskrifna afhandling, som här meddelats. En af kärnpunkterna i det första häftet utgöres af O. Eneroths skildring af den norske skolvännen Ole Vig. Dock våga vi hemställa — mindre till förf:n än till utgifvaren, som har att vaka öfver tidskriftens riktning — om ej polemiska utfall sådana som det sid. 49 rörande »det förnäma hän», hvarmed den högre bildningens män se ned på folkskoleläraren, borde bannlysas från en folkskrift, hvars syfte ju är ett försönande och förmedlande, icke ett aggande och splittrande. Ett par folkvisor, äkta till ursprung, om ock till form och ton närmande sig konstpoesien, finner man i smedshustrun Sofia Andlersons verser. Uppsatserna om den atlantiska telegrafkabeln, om penningar och sedlar, samt slutet af den ofvannämnda framställningen om Sveriges riksdag, intaga främsta rummen i andra häftet. Ämnen äro väl valda och man kan ej önska dem bättre behandlade. Men vi tro att det är vågadt att i ett häfte intaga så

många uppsatser af uteslutande allvarlig art. Blandadt med ett godmodigt löje, ett friskt skämt, verkar allvaret tilldragande som tyngdkraften under den blomsterprydda jordytan; allenarådande blir det tröttande. Häftet innehåller för öfrigt ej mindre än tre artiklar till utvandrares skräck och varning. Välmeningen är påtaglig; ja alltför mycket så. Sjelfva den i ögonen springande afsigten skall ställa läsaren på vakt deremot. Lika olämpligt som det onekligen är att, såsom i en af de förra årgångarne, meddela berättelser om behagen och trefnaden af en emigrantfärd öfver hafvet, lika gagnlöst torde det vara att i tid och otid likasom proppa allmogens öron med talet om utvandringens vådor. Utvandringshågen har nu en gång blifvit en verklig farsot. En och annan redan angripen patient kan väl ännu under förnuftig läkarebehandling räddas; men att tro sig med skräm-skott och andeliga karantänsmedel kunna förekomma eller hämma en dylik smitta, är en barnslighet. Enda medlet är här, som i andra farsoter, att söka rena luften i hemmet och sålunda upphäfvä de orsaker, som framkallat detta tillika med så mycket annat ondt. Väck hos bonden en rätt kärlek till fosterjorden och gif honom insigt och medel att bruka den till sitt och de sinas uppehälle; låt honom sedan känna att han icke är en blott träl under de lekamliga behofven, egna eller andras; att han tvärtom är så fri som någon friherre; att han utgör en lika nyttig och oumbärlig, och därför *hedrad*, lem af samhällskroppen, som den högst uppsatte; att hans arbete är lika omistligt för det helas bestånd, som tänkarens och statsmannens — kortligen: låt honom känna att fäderneslandet *behöfver* honom och kan löna hans arbete, och utvandringssjukan är redan hämmad, om ock dyningarne deraf ännu länge komma att kännas. Men vi återgå till Läsning för folket, för att påpeka den ypperliga berättelsen från Sorunda, skildringen af det gamla nordmannalynnet (efter Håvamål) samt Nielsens snillrika föredrag om arbetareföreningar, såsom det bästa af det följande häftets innehåll. Äfven en liten framställning af ritkonstens nytta samt en längre uppsats under öfverskrift: »Samspråk om folkskolan», läsas med intresse. Dock kunna vi med afseende på den sistnämnda ej undertrycka vår gamla farhåga för dessa förmenta rådgifvare, under hvilkas välmenande tal så ofta gömmer sig någonting »åstadkommet», påminnande om den förläste magisterns yttrande vid vinternoten.

Dock — lätt är att klandra, svårare att handla, helst på ett så föga bearbetadt fält, som folklitteraturens. Afsigten med våra anmärkningar är icke heller att klandra, endast att genom hindren söka bästa vägen till målet. *Ett godt och omværlande innehåll, en äkta svensk ande, så i allvar som skämt, ett i möjligaste måtto enkelt språk och osökt framställningssätt, samt en välordnad spridning*, äro i vår tanke hufvudvilkoren för framgången af Läsning för Folket. Den första uppgiften åter för det fosterländska sällskap, som utgifver densamma, borde vara *sammanhållningen af alla de bästa krafter, som med pennan arbeta för folkets sak*. Då skulle de strödda folkskrifter, som nu strandat mot öofvervinneliga hinder, upptagna och utgifna såsom bihang till Läsning för folket, nå sitt mål. För spridningen af folkskrifter utträttar, såsom vi sett, bokhandeln föga, och officiella myndigheter ännu mindre. Bättre bundsförvandter vore hushållningssällskaper och fornminnesföreningar — bäst måhända folkskolelärare och lärarinnor. Särskildt tro vi, att lärarinnorna skulle vara både lämpliga och villiga att verka för en sådan sak, likasom vi tro att sällskapet borde, genom att utfärda programmer, årsberättelser, kallelsebref m. m., underhålla intresset för sin sak och söka vinna allt flera medlemmar. Med afseende på spridningen skulle en rådplägning med den nitiska ledarinnan af Stockholms Seminarium för folkskolelärarinnor, samt de mest framstående af Stockholms folkskolelärarinnor, utan tvifvel leda till god påföljd.

Sedan detta skrefs har ännu ett häfte utkommit af Läsning för folket. Det innebär i vår tanke icke, såsom de förra, ett framsteg, men snarare ett tillbakagående i riktning mot tidsskriftens gamla ståndpunkt. Det från engelskan öfversatta brefvet till ett skolbarn talar i samma torra predikareton, som genomgår de belärande uppsatserna i de gamla årgångarne. Stinas påbörjade historia synes blifva en af dessa karakterslösa kristliga noveller af hvilka vår litteratur öfverflödar. Af artikeln *Våra försvarsmedel*, hade vi väntat en kort historik af vårt försvarsverk, med en framställning af medlen för dess framtida utveckling, bland hvilka medel vi i första rummet väntade att finna *värnepligten*, skildrad i stort, såsom pligten för hvarje svensk att värna om fosterlandets frihet, ej blott med sin egen person, men äfven med bidrag till underhållet af en stående krigsstyrka, anskaffande af vapen, införande af krigsundervisning i skolorna, m. m. Allt detta väntade vi, men funno i stället en afhand-

ling på några och tretio sidor, *om handgevären* (!) späckad med tekniska termer, ritningar, uppgifter om militärkomitéer i utlandet m. m. Vår missräkning var stor, och farhågan för den avväg tidskriften härmed inslagit stegrades, då vi funno att den långa, för tidskriftens påräknade läsare intresselösa, artikeln blott var den första af en hel serie dylika afhandlingar.

Äro tidsenliga vapen nödvändiga i striden för vårt folks yttre oafhængighet, så äro de det icke mindre i kampen för dess inre frihet. Läsning för folket går i spetsen för denna inre frihetskamp. Mätte han då ej genom dåliga eller förlegade vapen sätta sin goda sak på spel eller i krutröken från blotta »handgevär» förqväfva den fosterländska ande, som är grundvilkoret för hans framgång!

Men vår uppsats har redan öfverskridit sitt utrymme, och vi skynda därför att avsluta den, i det vi blott, för att fullständiga vår flygtiga öfversigt, erinra om de forskningar i landskapsmål och fornminnen, hvilka på senare tider riktat litteraturen med så många värdefulla arbeten, samt omnämna de uppteckningar af folksägnor, visor och äfventyr, seder och bruk m. m. bland allmogen, som af en Dybeck, en Säve, en Rääf m. fl. samlas, och hvilka, en gång i tryck utgifna, säkerligen skola lemna rika bidrag till svensk folkkunskap och litteratur.

Vi hafva härmed följt vår litteratur på de olika vägar, hvilka ledt den tillbaka mot dess ursprung. Vi hafva sett denne folkandens förlorade son likasom trefvande söka sitt spår hos en Holmström, en Gyllenborg, en Oxenstjerna m. fl., till dess han, med ett öfverljuddt, och dock i tårar halfdränkt, löje återfinner sig sjelf i Bellman. Vi hafva följt honom med Thorild och 1809 års män, inom det medborgerliga lifvet, med fru Lenngren, Geijer och Tegnér inom diktens och häfdeforskningens, med Wallin och sekterismens förkämpar inom religionens område, för att slutligen se honom likasom slå ned sina bopålar i Läsning för folket. Vi hafva vidare sett huru han, då stugan der blef honom för trång, med Almqvist, Onkel Adam, Dahlgren och Blanche återigen började det gamla sökandet; huru han sedermera med fru Flygare-Carlén, friherrinnan Knorring, förf:n till Agnes Tell m. fl., trängde allt djupare in i sitt eget skaplymne, allt under det han på de olika vägar, som Fosterlandsstiftelsens skrifter och den

nya folkskolelitteraturen utvisa, sökte att närma sig sitt mål, tills han slutligen återigen drog anden i och med den nya följden af Läsning för folket.

Att ett hemåtvändande af vår urartade national-litteratur börjat, och ej utan framgång fortgått, hafva vi härmed velat visa. Hvad detta folkandens återvändande till sig sjelf innebär; i hvad mån det gjort sig gällande icke blott inom hvad man i inskränkta bemärkelse och med hänsyftning endast på allmoggen kallar folkbildning och folklitteratur, utan inom *hela folkets bildning, hela folkets litteratur*; i hvad grad slutligen allmogebildningen kan gälla som mätare af folkbildningen i stort: detta allt är frågor af djupaste intresse, hvilka vi dock här ej våga försöka att lösa. Blott detta tro vi oss våga säga: att den svenska litteraturen och kulturen i dess helhet ännu i dag är alltför litet svensk; att, inom bokverlden såväl som i det praktiska lifvet, svalget mellan lärda och olärda ännu hålles öppet, alstrande å ena sidan öfvermod och liknöjdhet, å den andra misstro och agg; att de ädlaste och bästa krafter å ömse sidor måste förena sig för att slå bro öfver den gapande afgrunden, innan det blir för sent; korteligen: att det numera ligger, icke i konungars och institutioners, men uteslutande i nationens egen makt, att uppfylla Thorilds bevakande bön:

»Gör oss till *ett folk!*»

Esselde.

10. Nordiska Qvinnor.

Leonora Christina Ulfeldt.

Om man frågade mig: hvad är det största och herrligaste du skådar på jorden? — så skulle jag svara: det är en menniska, som äfven under det djupaste lidande prisar och lofvar sin Gud! Ty den menniskan har redligen kämpat för den största af alla segrar: segern öfver sig sjelf, och för det högsta af alla mål: lifvet i Gud; i hennes ande bor Guds Ande, och detta gör, att hon för mig är den största och herrligaste syn på jorden.

Jag vill göra läsaren bekant med en person, en nordisk qvinna, på hvilken, så vidt jag kan finna af hennes egen utsago om sig och sitt lif, det ofvan sagda skall kunna tillämpas. Denna qvinna är Grefve Corfitz Ulfeldts maka, Leonora Christina Ulfeldt, en dotter af Christian IV af Danmark och Kirstine Munk¹⁾. Af försynen stäld på den högsta samhällsplatsen måste hon dock under sitt lif förnedras till den plats, hvilken anvisas samhällets olycksbarn, nämligen fängelsecellen; men just här framstår hon i rätt konungslig höghet, här visar hon hvilken qvinna hon var: bunden, men dock fri, svag och värnlös, men dock stark och segrande, det ena genom människor och uti sig sjelf, det andra genom och uti Honom, som är mäktig i de svaga.

Leonora Christina, född den 8 Juli 1621, var faderns mest älskade dotter, hofvets och Köpenhamns prydnad, hon var rikt utrustad med andliga gåfvor, hade i förening med yttre skönhet ett intagande väsende och stod på högsta trappsteget af sin tids bildning. Danmarks historia har hitintills ingen qvinlig personlighet att uppvisa, hvars minne af folket mera huldrikt bevaras än just hennes²⁾.

Vid 16 års ålder förmäldes den danska kungadottern med rikets mäktigaste man näst konungen, Rikshofmästaren Corfitz Ulfeldt, och invigdes då äfven till de olycksöden, hvari denne äregirige verldsman neddrog henne. Det var icke pligtkänslan allena, det var den mest hängifna kärlek, trohet och tillit, som kommo Leonora Christina att uppoffrande följa sin till svåra förbrytelser skyldige make under hans vexlande lif, och att modigt söka försvara honom emot alla anklagelser. Under sina stora lidanden visade hon en ovanlig själsstyrka, hon böjde sig ödmjukt och tåligt för Guds skickelser — och hvad som i det mörka fängelset liksom spred en skön glans öfver henne, var att hon der led *oskyldig*; ty hon var aldrig för något anklagad och dömd, hon älskade och trodde sin man, se der, hvad som förde henne dit!

Icke många år efter det Ulfeldtska parets bröllop på Köpenhamns slott började den högt betrodde statsmannens anseende, i följd af giltiga orsaker, att mer och mer sjunka tills han slutligen förlorade äfven sin höge svärfaders ynnest och förtroende. Då Fredrik III, Leonora Christinas halfbroder, besteg

¹⁾ Först vigd vid konungen till hans venstra hand, sedan förklarad för hans äkta hustru.

²⁾ Se företalet till »Leonora Christina Ulfeldts Jammers-Minde», sid. VIII.

thronen blef sakernas ställning ännu sämre. Ulfeldt ådrog sig då både konungens och hela regeringens stora missnöje och vid den s. k. Redempstionstraktaten med Holland, hvilken af honom afslutades, bröt han sjelf stafven öfver sitt hufvud. En allmän ovilja och misstro uppstodo emot den egenmäktige undersåten, hvilket i sin ordning uppväckte bitterhetens känsla inom hans eget hjerta. Denna känsla blef slutligen hämnens, då han vid en honom pådiktad beskyllning att hafva velat förgifva konungen, för hvilken beskyllning de brottslige tillbörligt straffades, ej erhöll den upprättelse han fordrade, och i låga afsigter mot sitt fädernesland flydde han med hustru och barn till Sverge, utan att vidare efterfråga det viktiga embete han beklädde.

I Sverge gynnades han på det högsta först af drottning Christina, som då innehade thronen, sedan af hennes efterträdare, Carl X Gustaf. Denne konung, hvilken den danske öfverlöparen på bekostnad af Danmarks största intressen visade trohet, nit och tjenst, belönade honom också med all kunglig nåd, gaf honom stora förläningar och förtroendeposter, ja, löftet om en så stor anställning, att »ingen potentat i Europa kunde gifva honom en bättre». Men Ulfeldt hade samma karakter i Sverge som i Danmark; hans äregirighet dref honom till oförnöjsamhet; det dröjde med den höga anställningen, och inom den dansk-svenske undersåtens hjerta började ånyo onda makter sitt spel. Konungen å sin sida förmärkte uraktlåtenhet hos Ulfeldt vid honom gifna uppdrag och fann allt mer och mer skäl att betviffa hans ärlighet. Slutligen framstod mannen i sin rätta dager. Sedan han först vid Carl Gustafs krig mot Danmark, och vid Roskildska fredens uppgörande 1658, tagit hämnd på sitt eget land och visat sig vara dess förrädare, hade han nu, för att försona sig med Danmark, förrådt svenskarnes plan att storma Köpenhamn, äfvensom deltagit i borgarnes i Malmö sammansvärjning för att afskudda sig det svenska oket. Han och hans hustru blefvo till följd häraf arresterade i deras egen gård i sistnämnde stad, och höllos der fångna under sträng bevakning.

Det var således i Sverge, som Leonora Christina första gången lärde känna fångenskapens bitterhet. Visserligen erhöll hon tillåtelse att med sina barn lemna landet, men hon föredrog att qvarstanna hos sin man. Af en märklig tillfällighet — betecknande nog vid ett dylikt förhållande — insjuknade nu Ulfeldt just då rättegång med honom tog sin början, och kunde i

följd af lamhet i tungan ej föra sin egen talan under hela den tid — 14 månader — som denna rätttegång varade¹⁾). Hans ståndaktiga hustru, som utan tvifvel trodde sin man både sjuk och skuldfri, blef hans sakförare och framdrog med både skarp-sinnighet och ej ringa juridisk formkännedom de bevis, som kunde anföras till hans försvar, och hon försäkrade tillika att hon aldrig förmärkt honom hysa förrädiska tankar mot Sverge. Af brist på full bevisning slutade denna process med Ulfeldts frikännelse. Ett par dagar innan domen utföll beredde sig den fångne sjuklingen, som nu lyckligtvis tillfrisknat, genom en fin list utväg att fly till Köpenhamn och tyckes således ej hafva vågat hoppas sin befrielse. Ulfeldt sökte här träffa Fredrik III för att om möjligt återvinna hans bevågenhet. Men den kränkte konungen emottog icke sitt lands förrädare, och då Leonora Christina några dagar senare äfven anlände till Köpenhamn, blefvo båda makarna på regeringens befallning återigen tillfångatagna och förda till Hammershuus fästning på Bornholm.

Under denna fångenskap, som varade i 14 månader, utstodo Ulfeldt och hans hustru hårda pröfningar. Guvernören på Hammershuus, Fuchs, var en pligttrogen man, men hans hjerta var hårdt, det kunde icke ens bevekas af den skuldfria konungadotterns böner om en mildare behandling. De fångna beröfvades all sysselsättning och en tid äfven ljus och uppässning. Det var här som Leonora Christina tillropade sin i lyckan öfvermodige, men i olyckan fege man dessa ord: »I motgången är det lätt att ringakta döden, men den är starkare, som kan bära olyckan!» Ord, hvilka hon sedermera fick rika tillfällen att på sig besanna.

Mot en hård betingelse öppnades slutligen fängelsedörrarna för de olyckliga. Ulfeldt ingick på alla vilkor för att återfå friheten, bland andra dem, att icke utan tillåtelse lemna Fyen, hvarest de båda makarna anvisades Ellenborgs gods till bostad, och att icke företaga något, ehvad som helst, som kunde lända Danmark till skada. Ulfeldts rymliga samvete tillät honom dock att snart nog bryta ingångna förpligtelser. Efter kort tids stillhet på Ellensborg begärde han och erhöll tillstånd att för sin helsa begagna baden i Aachen och lemnade i följd häraf med sin familj Fyen sommaren 1662. Resans mål blef dock icke

¹⁾ Det heter om det muntliga förhör man med Ulfeldt sökte anställa, »att han intet svarade, men allena murrade».

Aachen, utan Brügge; i denna stad nedslog han sina bopålar för en tid och företog derifrån resor åt olika håll, allt under ånyo påbörjade hemliga stämplingar. I Danmark anade man emellertid ingen fara, förrän helt plötsligt underrättelser inlupo från kurfursten af Brandenburg, att Ulfeldt erbjudit honom ej mer eller mindre än Fredrik III:s krona. För andra gången stod Ulfeldt som sitt fäderneslands förrädare.

Leonora Christina hade vid denna tid på sin mans begäran rest till England för att af Carl II återfordra en större penningssumma. Danska regeringen, som härom egde kändedom, trodde sig nu i England äfven påträffa den ärelöse mannen och ditsände därför ordres om båda makarnas arrestering och ofördröjligen hemförande till Danmark. Man fann endast Leonora Christina. Just då hon stod i begrepp att lemna England bemäktigade man sig på ett nedrigt och svekfullt sätt hennes person och förde henne under råa människors bevakning till Köpenhamn, der hon under folkmassans både hån och tårar insattes i »Blåtorn»¹⁾, från hvilket förskräckliga fängelse hon först efter 22 års förlopp skulle utgå. Hvilket barbari! Här ingick hon nu uti lidandets högskola; qvalfulla voro lärdomsåren, men ett rätt lärjungasinne blef också den herrliga vinst de åt henne medförde.

Ulfeldt lyckades man ej att finna, huru ifrigt han än efterspanades²⁾. En undersökning företogs om hans nya förbrytelser, och utan afseende på hans frånvaro och hvad han till eget försvar kunnat anföra dömdes han att för högförräderi mista ära, lif och gods.

Förlidet år 1869 utkom i Danmark en bok med titel: »Leonora Christina Ulfeldts Jammers-Minde». Denna bok innehåller anteckningar af den olyckliga konungadottern sjelf, skrifna under hennes fångenskap i »Blåtorn». Manuskriptet har i rätt nedstigande led gått i arf från förf:n och innehafves för närvarande af en greve J. Waldstein, som låtit utgifva det i danskt tryck. Det är här vi lära känna Leonora Christina personligen och få veta huru hon led och stred under fast tro och gladt hopp de långa, många åren igenom. Alltjemnt ansåg hon sin man skuldfri, alltjemnt älskade hon honom med samma hängifvenhet, man kan säga blindhet. Att Ulfeldt, som enligt Leonora Christinas

¹⁾ Ett torn i Köpenhamns gamla slott, hvarest fångar förvarades.

²⁾ Ett pris af 20,000 Rdr sattes på hans hufvud och 10,000 på hans lik.

utsago aldrig dolde något för henne, dock i politiskt hänseende icke varit mot henne uppriktig, det kan bland andra orsaker äfven hafva haft den, att han, som kände sin hustrus fasta rättskänsla, skulle genom att yppa sina låga planer dels förnedra sig sjelf i hennes ögon — till bitter smärta för dem båda — dels möjligen genom henne kunna blifva röjd, om icke direkt med ord, så derigenom, att hon icke kunnat hålla med bedrägeri och trolöshet, än mindre uppträda till deras försvar.

Leonora Christina började sitt »Jammers-Minde» först i elfte året af sin fångenskap och tillegnar sina sju barn dessa rörande skildringar. Hon säger i företalet: Jag vill eder, mine käre barn, Guds godhet emot mig kundgöra, på det I eder icke allenast öfver den Aldrahögstes hjälps-gerningar må kunna förundra, utan äfven med mig deröfver i tacksägelse instämma. Ty med skäl skolen I kunna säga, att Gud underliga ting gjort hafver och sin kraft uti mig, det aldra skröpligaste redskap, bevisat». — »Gud var den, som sjelf trädde in med mig genom torndörren, Han var den, som räckte mig sin hand och stred för mig uti missdådarnes fängelse, som kallas den »Mörke-Kircke»¹⁾. Han hafver städse nu snart elfva år varit inom mitt fängelse och i mitt hjerta, hafver styrkt, tröstat och vederqvickt, ja, ofta äfven glädt mig. Det är sig högeligen att undra öfver, att jag så stora olyckor har kunnat öfverlefva behållandes mitt förnuft, sinne och sans, att mina lemmar icke äro krumpna och *contract* af liggande och sittande, att mina ögon icke äro helt blinda af gråt, af rök och dam, att jag icke är qväfd af ständigt os och qvalm, af stank och instängd luft. Gud allena äran!»

Leonora Christina ville ock med detta »Jammers-Minde» gifva sina barn förvisning om sin oskuld i det brott man tillskref hennes man. »I kunnen trösta eder dermed», säger hon, »att icke den ringaste sak är mig beskyld, för hvilken I hafven att blygas och edra ögon skamligen nedslå». »Jag lider för att hafva varit älskad af en dygdig herre och husbonde, för att ej hafva velat lemna honom i olyckan; *susspiceres* därför att veta om ett förräderi, som han aldrig blifvit anklagad för, än mindre öfverbevisad om, och hvars beskyllningars orsak mig icke blifvit kundgjord, huru mycket och vemodeligen jag derom bedt».

¹⁾ Det ohyggliga rum, hvori Leonora Christina först insattes, och hvarest allt dagsljus var utestängdt, så att man måste bränna lampa.

Utmattad af ansträngningar och sorger, dessa sista nu ökade genom ständig farhåga för att mannen skulle ertappas, måste Leonora Christina första tiden i sitt fängelse intaga sängen. En rå och hjertlös fångbetjening omgaf henne och bemötte henne efter sitt sinne. Hon beröfvades den minsta sak, som kunnat förskaffa henne någon sysselsättning, hon erhöll ej ens knif och gaffel för sina måltider, hon led af köld och fukt, utom det, som nyss blifvit anfördt. Att ingen lindring skänktes henne i detta usla fängeselif, derom drog Danmarks drottning försorg, den sköna, men hersklystna och mot alla sin gemåls halvesyskon så hatfulla Sophie Amelie af Lüneburg.

Den stackars fångna måste de första veckorna genomgå flera pinsamma förhör, då rikets högsta embetsmän infunno sig hos henne. Resultatet af dessa förhör kan man förutse. Leonora Christina kunde om ingenting upplysa. »Det jag icke vet», sade hon, »det kan jag icke säga». Då sista förhöret gjordes, ansträngde man sig till det yttersta för att förmå henne till bekännelse. Hon svarade som förut, att hon intet visste och kunde med godt samvete svära för Gud i himmelen, att hon aldrig hört sin man tala om förrädiska planer. »Nå väl», sade då en af herrarne, grefve Rantzov, »här är då intet vidare att göra, än låta er veta hvilken man ni har!» efter hvilka ord den öfver Ulfeldt fastställda dödsdomen upplästes för den arma hustrun. Hennes skildring härom är gripande. Hon säger bland annat: »Då domen var uppläst lades den framför mig på sängen. Enhvar menniska kan betänka huruledes mitt hjerta var till mods, men få eller ingen kan begripa, att det var möjligt, att jag icke af denna oförmodliga olycka ihjelqvades, eller att mig icke sinne och sans betogos. Jag kunde för qvidande och gråt intet ord framsäga.» Hon bad derefter ifrigt och bevekande att få se de dokument, hvarpå domen grundade sig; man tillät henne icke detta, men försäkrade henne, »att det *fanns* dokument», och att hon hade vänner i Rådet, hvilka dock alla hade röstat för denna dom, »icke en enda hade haft deremot att säga». Leonora Christina tillägger här: »Det jag tänkte, det vågade jag icke säga; ty jag visste väl huruledes det i sådana *absoluta* regeringar tillgår; der törs ingen något emotsäga, det heter: skrif under, kungen vill så hafva det, och spörj icke hvarför, eljest är du i samma fördömelse!» — Jag teg och begret min olycka, som var *irremediable*.»

»Detta hårda besök», skrifver hon vidare, »varade öfver fyra timmar. De gingo bort, lemnande mig i suckan, sorg och gråt, en högt bedröfvad, eländig qvinna, af alla öfvergifven, som såg ingen räddning emot makt och våld, som hvarje ögonblick fruktade, att mannen dem i händer skulle falla och att de sin ond-ska på honom skulle utöfva. Gud gjorde den dagen ett stort mirakel och järtecken, i det Han min hjerna från förvillelse och min tunga, att den icke af otålighet öfverlöpte, nådigt bevarade. Gud vare tusende gånger därför ärad! Ditt lof vill jag sjunga, så länge sig min tunga kan röra, ty du var då och alltid mitt värn, min klippa och sköld!»

Efter enträgna böner lyckades slutligen Leonora Christina att få ett bättre fängelserum. Men hvilket rum! Hon beskriver det sjelf; »det hade sju af hennes steg i längd och sex i bredd»; men deremot nio alnars höjd. Golfvet var öfverhöljdt med ett tjockt lager af ler, kalk och smuts, och först efter många år upptäckte hon, att det var stenlagdt. Högt upp vid taket satt ett litet fyrkantigt fönster försedt med jerngaller och derutanför ett spjelverk »så tätt», säger Leonora Christina, »att icke en lillfinger kan stickas genom hålen». »Detta spjelverk», fortfar hon, »hade Grefve Rantzov med stor försigtighet låtit ditsätta, på det, att ingen dufva skulle något bref införa, som han väl hade läst i en roman att fordom hade skett.»

Med allt det tålmod, all den undergifvenhet för Guds skickelser, som så herrligt framlyser i detta »Jammers-Minde», hade dock dess förf:nar sin del af mensklig bristfullhet. Hon måste vidkännas anfäktningars och frestelsers makt, hon fick derigenom en djupare inblick i menniskonaturens stora ofullkomlighet, men fick ock i samma mån erfara behovet af Guds frälsande hjelp. Då hon under en sjukdom, hvilken hon hoppades skulle medföra döden, fann sina krafter återvända, och att hon än längre måste fortsätta sitt tunga lif, blef hon häröfver otålig och, som hon säger, »började att med Gud *disputera*», »ville med Honom gå till rätta». »Jag glömde icke», skrifver hon, »att uppräknat allt det, hvarmed Job ville göra sig rättfärdig och tyckte, att jag det på mig kunde *applicere*. Jag uppräknade hvad jag i mina dagar hade lidit, höll Gud före om jag vikit från min pligt, om jag bort göra mindre för min man än jag gjort, om jag därför nu skulle pinas, plågas och bespottas?» Vidare tillägger hon: »Jag vill ej dölja mitt oförnuft, jag vill

bekänna mina synder: jag bad Gud att få dö, ty Han hade dock ingen ära af att så låta mig plågas, jag var dock ej af jern och stål, utan af kött och blod». I flera dagar fortfor den olyckliga qvinnan att så »disputera» under »gråt och stor vända», samt bad att Gud ville i en dröm gifva henne något svar huru hon skulle blifva sitt lidande qvitt. En natt fick hon slutligen ro och sömn; i dagningen vaknade hon med dessa ord på sina läppar: »Mitt barn, förakta icke Herrans aga, och gif dig icke utöfver då du näpses af Honom. Ty hvem Herren älskar, den agar Han, men Han gisslar hvar och en son Han anammar!» Detta ljufviga svar återförde frid och tröst till den bepröfvade.

En dag inkom slottsfogden, en supig, rå och hjertlös man till Leonora Christina. Utan tvifvel glad att med något kunna plåga sitt offer, sade han med hyckladt medlidande: »Leonora, nu är ni enka, nu kan ni väl säga huru allting förhåller sig!» Man kunde tänka, att Leonora Christina vid dessa ord skulle alldeles förkrossas, men nej, så var icke händelsen. Med ett lugn, hvartill det i sanning fordrats ett stort mått af sjelfbeherrskning för att i en dylik stund kunna visa, svarade hon endast detta: »Kunna då enkor säga huru allting förhåller sig?» Hon skrifver om denna underrättelse: »Jag låg så hän i hoppet, att det var sannt, att min herre genom döden undsluppit sina fiender och tänkte med största förundran, att jag skulle lefva den dag jag önskade min herre död; föll återigen i bedröfvade tankar.» »Bad Gud innerligen om en nådig förlossning. Det hafver icke behagat Gud, men Han gaf mig tålmod att bära mitt tunga kors»¹⁾).

Hvad hittills berättats om Leonora Christinas lidanden i Blåtorñ försiggick allt inom första året. Detta var för henne ett »sällningens» år, hvarunder hon utifrån och inifrån fick bitterast erfaras att »jordelifvet är en jemmerdal». De följande åren voro jemnförelsevis lugnare, men ändock, huru förskräckliga i detta graflika fängelse! Allt det hon här måste fördraga, allt det hon måste försaka utgjorde sammanlagdt en förfärlig börda,

¹⁾ Corfitz Ulfeldt, gifven till pris för enhvar, som ville vinna den på hans hufvud satta penningssumman, flydde från ställe till ställe tills han i Febr. 1664, på flykt från Basel, fann döden i en fiskarbåt på Rhen. Man afrättade honom *in effigie* i Köpenhamn och en skampåle öfver honom restes på tomten af hans hus, hvilket nedrefs. Denna skampåle borttogs af Christian VIII 1841.

förfärlig aldra mest derigenom, att den alltjemnt, dag för dag, utminuterades tvänne årtionden igenom.

Huru föga Leonora Christina dock saknade sin förra storhet och glans utvisa följande yttrande af henne. Då Fredrik III:s äldsta dotter på Köpenhamns slott trolofvades med Kurprinsen af Sachsen, låg hon, Christian IV:s öfvergifna dotter, i sin mörka fängelsehåla och åhörde pukorna och trumpeterna tillkännagifva de pågående ceremonierna. »Jag låg och tänkte på den ostadiga lyckan», skrifver hon härom, »och att jag, som för 28 år sedan hade haft lika stor ståt, som nu prinsessan, nu var fången; tackar Gud, att jag blott litet deröfver bekymrade mig!» Vid hvarje trumpetsignal underrättade den stackars öfvergifna sin närvarande vakterska om hvad som föregick i de kungliga festrummy, hvilket hon sedan fordom så väl kände till, och då denna slutligen med stor förvåning frågade huru hon kunde veta allt detta, svarade Leonora Christina: »Min ande säger mig det!» »Er ande», återtog vakterskan, »hvad är det för en?» »Jag kan icke säga dig det», svarade Leonora Christina vidare, hvarefter tjenarinnan, ett barn af sin vidskepliga tid, förvissades i sin länge hysta farhåga, att Leonora Christina kunde trolla, och tänkte nu, att den af henne åberopade anden var just hennes mystiske hjälpare. Flera små komiska tilldragelser egde rum i följd af tron på Leonora Christinas trolldomsförmåga, en tro, som hon sjelf icke helt och hållet ville förjaga, på det man ej skulle, hvilket ibland hände, tala osanning om henne vid de dagliga rapporterna till drottningen.

Det, som mest tryckte den arma, var sysslolösheten och det är rörande att höra huru hon sökte fördrifva den långa tiden. I all hemlighet fick hon en gång af sin vakterska en synål, hvilken dock lemnades med oro, emedan det kostade gifvarinnans »välfärd om drottningen skulle få veta det»; med denna nål och silke, upprepadt af ett band, sydde Leonora Christina på en liten tyglapp »åtskilliga blomster med små stygn»; äfven drog hon trådar ur lakanen och sydde dermed. I en vrå uppletades en gång en gammal träsked, hvars halfva blad var afbrutet, en glasbit och ett stycke af ett litet tennlock. Leonora Christina säger: »Med glasbiten gjorde jag af skedstumpen en pinne med två skänklar, på dem gjorde jag mig snören. Tennlocket böjde jag tillsamman, att det tjenade mig till bläckhorn. Det är ännu i mina gömmor.» Bläcket tillredde hon medelst sammanblandning af öl och sotet af ljusrök; pennan, tagen ur

en hönsvinge, formerades med glasbiten och papperet erhöles af sockerstrutar, som ibland tillsändes den fångna. Äfven förskaffades några nötter, hvilka numererades som tärningar, och hvarmed hon och hennes tjenarinna »spelade som små barn». Af ler »prepareradt med öl» formerade hon åtskilliga figurer bland annat afbildningar af slottsfogden och andra af fångbetjeningen. På ett litet brädstycke och på bordet ritade hon med krita, eller »skref rim och psalmer». En liten hund och en råtta i en bur bidrogo äfven att skingra sin egarinnas dystra stunder.

En dag, det var den 9 Febr. 1670, hörde Leonora Christina slottsklockan ringa midt på dagen. Hon visste att hennes kunglige halfbroder var sjuk, och anande ringningens betydelse frågade hon en vaktkarl om orsaken. Denne svarade, att »han vågade icke säga det, emedan han var förbjuden»; men frestelsen att göra just det förbjudna blef honom dock för stark och han sade: »Kungen är död, nu kommer ni nog lös, fru!» Men Leonora Christina »tänkte annat, som ock skedde». Hon begrät af hjertat sin bortgångne konung oaktadt allt hon under hans regering hade lidit; hon var viss om hans hjertas deltagande om än hans regeringsåtgärder vittnade deremot.

Då nu Christian V intagit sin faders thron lindrades mycket i Leonora Christinas fångenskap. Hon fick t. ex. välja den själsörjare hon helst önskade, hon fick medel att förskaffa sig hvad hon till kläder och sysselsättning behöfde; ett större fönster upptogs i hennes fängelse och detta senare tillökades med ännu ett rum o. s. v. Leonora Christina omnämner äfven, att den nye konungen, en godmodig, men vek och tyvärr af sin moder alltför beroende man — till och med hos denna mäktiga qvinna flera gånger genom sina ministrar anhållit om den fångnas frigifvelse, men utan framgång; ministrarna »kördes på dörren», och benämndes »förrädare», »de voro lika goda sjelfva, som den förbryterska, hvilken de ville frigifva». Enkedrottningens hjerta kunde icke ens efter så många års förlopp känna medlidande för den olyckliga.

Leonora Christinas sysselsättning rigtades nu för det mesta åt läsning och skrifning, deremellan åt flera slags handarbeten, af hvilka hon ofta gjorde små föräringar till den unga, af henne högt aktade och älskade drottningen, Charlotte Amelie¹⁾.

¹⁾ Charlotte Amelie, prinsessa af Hessen-Cassel, förmäldes med Christian V 1667.

Fängelselfivet blef henne i följd häraf lättare och hon började »att icke bekymra sig så mycket öfver sitt öde». Hon fick äfven »mera fred och ro för sin omgifning», säger hon, »slottsfogden blef efterhand något klokare och skickligare, drack och icke alldeles så mycket som förr, eller gjorde så många *putseries*.»

Af de litterära arbeten, hvarmed Leonora Christina sysselsatte sig i Blåtorn, omnämner hon särskildt ett poem kalladt: »Den fångna Enkans Tvistetankar, eller Förnuftets och Sinnets Strid», samt biografier öfver utmärkta qvinnor af olika stånd, klassificerade i tre afdelningar under titel: »*Stridsmodiga, regerande Hjeltinnor*», »*Trofasta och kyska Hjeltinnor*» och »*Ståndaktiga Hjeltinnor*». Af hennes handarbeten vill jag omnämna ett, som tyckes antyda den tanken hos Leonora Christina, att hon endast genom döden skulle befrias ur sin fångenskap. Detta arbete var hennes svepningsskrud. På hufvudkudden, stoppad med hennes eget hår, och hvars öfverdrag var knutet af tråd, sydde hon följande ord:

»Hvor mangel Tanckespaan oc Hiærtens Sucke-Knuude
Tilsammen flættet er paa denne Bruude-Puude!

Naar som needleggis her mit Hoffwit paa mit Haar,
Da løsset er mit Baand, min Siæl i Glæden staar.»

På ögonduken sydde hon denna lilla vers:

Jeg visserligen veed, at du, min Frelser, leffver,
Som miine tørre Been aff Iordens Støff udkræffver
Oc dennem smykker ud i derris hafte Huud,
At møde for din Stoel oc Dom, o stoere Gud.
Da skal ieg i mit Kiød med miine Øigne skue
Din majestetisk Glantz i din rætfærdig Lue,
Ieg, ieg skal see min Gud, ej fremmede for mig,
Hiælp *Iesu*, Brudgom Kiær, ieg kand bestaa for dig!»

För år 1684 har Leonora Christina gjort en särskild liten anteckning af rörande innehåll. Den lyder: »Skrifvet 1684 den 28 Febr. som är 36:te årsdagen, då högtlofvade konung Christian IV sade verlden God natt, — och jag: min verldsens välfärd. Nu är jag i mitt 63 års ålder och detta fängelses 20:de år, 6 månader och 15 dagar; hafver således genomslitit tredjedelen af mina lefnadsår i detta fängelse. Gud vare lofvad, att så mycken tid är förbi; hoppas att de öfriga dagar icke blifva många!»

Påföljande år i Februari månad måste den gamla, bräckliga enkedrottningen göra bekantskap med den okuffiga makt, mot

hvilken hennes egen makt och hersklystnad förmådde intet; döden bortryckte henne plötsligt utan föregående sjukdom, och utan att hennes son konung Christian, hvilken hon efterskickat, hann komma tillstädes för att höra från hennes läppar de ord hon önskade säga honom. Hvad afsågo väl dessa ord? Männe Leonora Christinas befrielse eller — hennes fortfarande fångenskap?

Denna sistnämnda, som aldrig var för stolt att bönfälla om sitt frigifvande vid hvarje tillfälle, som härtill var lämpligt, försökte äfven nu efter enkedrottningens död, att vädja till konungens hjerta. Detta dock på ett indirekt sätt. Hon tillsände honom nämligen sin faders porträtt, hvilket hon färglagt och insatt i förgylld ram. På baksidan af porträttet skref hon följande vers i Christian IV:s namn:

»Min Sønne oc störste Nafne,
Du ligner mig i Mact oc Moed;
Lad ded min Læfning oc nu gafne,
At du, som ieg, est Naade goed!»

Man förespådde nu allmänt, att Leonora Christina skulle frigifvas. Det hviskades härom äfven mellan fångbetjeningen, som motsåg händelsen med sorg, emedan de aflönades särskildt för den fångnas bevakande; »de gjorde dock sitt bästa», skriver Leonora Christina, »för att dölja sin sorg, och blandade några små tårar tillsamman så hemligen». Slutligen blef talet om befrielsen, och bedröfvelsen öfver densamma, allt starkare: man visste dag och stund, och tornvaktaren sade under bitter gråt: »min gode herr Fröken, i afton kommer ni visst ut», »hvad skall det då bli af mig?» Tröstande svarade Leonora Christina, »att ingen ändring med honom skulle ske, han skulle förblifva tornvaktare som han var». Jonatha skulle dock göra sin sak bättre; hon förmenade att hon ingalunda vore bedröfvad och belog Oles barnslighet, »men», säger Leonora Christina, »jag såg icke destomindre tårarna stå henne i ögonen». Den mellan hopp och fruktan sväfvande fången sökte emellertid i lugn afbida sitt öde; »är nu hjelpens timma kommen», utropade hon i liflig känsla till sin tjenarinna, »så vill jag bedja Gud gifva mig nåd att rätt-sinnigt känna Hans stora välgerningar.»

Och hjelpens timma kom. Christian V befriade verkligen nu sin så länge pröfvade slägting; den 19 Maj 1685 öppnades hennes fängelsedörrar och hon utfördes derigenom vid sin systerdotters hand.

Leonora Christina säger på sista bladet i sin bok: »Den 19 Maj, kl. öfver 10 om aftonen gick jag ut från mitt fängelse. Gud ske lof, pris och ära! Han gifve mig nåd att erkänna Hans gudomliga välgörningar och aldrig förgäta att mitt tack-offer frambära!»

Regeringen anvisade Leonora Christina Maribo Kloster till bostad och gaf henne en årlig pension af 1,500 Rdl. Här lefde hon ännu i 13 år, under hvilka hennes mesta tid användes till litterär verksamhet. En dotter förljufvade hennes sista lefnads-år. För alla fattiga och betryckta var hon en tröstens vän och drog deras hjertan till sig. Den djupt bepröfvade qvinnan slutade sitt erfarenhetsrika lif den 16 Mars 1698. Hennes minne lefver och äras bland Danmarks folk; det må ock lefva och äras i svenska hjertan!

Leonora Christina Ulfeldts »Jammers-Minde», som åtföljes af ett högst intressant företal af den danske utgifvaren, är en bok ensam i sitt slag inom den nordiska litteraturen. Författarinnans lidande och oskuld, hennes trohet och Gudi hän-gifna sinne, hennes höga förståndsodling, lifliga skildringsförmåga och ofta lekande lynne, samt slutligen hennes gamla, enkla språk, allt förenar sig att gifva dessa anteckningar ett fängslande be-hag. Man kan visserligen anmärka, att några af detaljerna äro alltför ohöljdt framställda, och jag saknar icke anledning till den förmodan, att en och annan torde finnas inom vårt lands bilda-de kretsar, som stöter sig härpå och för obetydligheternas skull till och med bortkastar den värdefulla boken såsom alltför plump för en förfinad smak. Men den, som så gör, synes med all sin bildning icke förstå hvad Leonora Christina för 200 år sedan förstod, nämligen att taga en sak *enkelt* och göra deraf hvarken mer eller mindre än den förtjenar. Månne icke ett okonstladt sinne är ett af de säkraste kännetecknen på verklig bildning? Behöfver den ädla qvinnan för öfrigt någon ursäkt, så har hon en tillräcklig sådan i hennes tids enkla umgängeston, äfvensom deri, att hon skref sina skildringar öfver ett uselt fängselif, icke för en granskande allmänhet, utan för sina barn, för hvilka intet kunde vara likgiltigt, som angick den olyckliga modern.

Huru Leonora Christina Ulfeldts eget folk emottagit hennes »Jammers-Minde», visas bäst deraf, att första upplagan redan efter få månader var utsåld och en ny upplagd. Huru boken

uppskattats särskildt af danska qvinnan har redaktionen af denna tidskrift haft rika tillfällen att erfaras, och jag tror mig ej bättre kunna afsluta denna lilla uppsats än med ett par meddelanden från den fångna konungadotterns landsmaninnor.

Signaturen Clara Raphael (Mathilda Fibiger) skrifer:

— — — »Hvad det vil sige: att bygge paa Forsagelsens Grund, saaledes at selv den lykkelige Kjærlighed i sin inderste Grund hviler i Forsagelsen — ikke at leve pr. Overdragning, men have »directe Forbindelse» med Livet, læres bedst af Leonore Christine... Dette Fængsel, hvor Barnephantasien saa tidt har forsøgt at trænge ind, er nu aabnet saa Enhver kan gaae derind og faae Hjertet gennemtrængt af det store Minde? — Det er som hvert Spørgsmaal der med Alvor rører sig i Tiden bliver besvaret her med *Evighedens* Alvor: her finder man en »Indövelse i Christendommen», hvorunder Gud overvinder Verden i et Menneskes Hjerte. Her lære vi, ikke at tage vort Lösen: »Frihed og Danskhed», forfængeligt; thi hvem er *fri* i Sjæl og Tanke som Leonore, der i Fængslet skriver sine Heltindehistorier — selv den største af alle Heltinder! — og hvor kunne vi, som hos hende lære at Danskhed ikke bestaaer i Ord men i Kraft?

Ja, hun er Danskheden selv, kunde man sige! Derfor möder vistnok enhver Dansk i denne Bog noget længe kjendt, elsket, ofte *savnet*, endskjönt vel neppe nogen har tænkt sig Leonore Christine netop saaledes. I denne Aand blev hun modtaget, saaledes vil hun bevares, voxe fast i Folkets Hjerte og nære Daadkraften, Udholdenheden og Trofastheden, som fra gammel Tid danne dets Grundtræk. — Saaledes soner hun paa dobbelt Maade hvad Ulfeldt forbröd. Jeg har behövet Tid til at skille de To fra hinanden i min Opfattelse, eller rettere: til at faae dem saaledes forenede, at hendes Uskyld hæver *hans* Skyld.

Man har prist det som et smukt Bevis paa det »ædle» danske Folks Humanitet, at Skamstötten over Ulfeldt er revet ned; og det kan i og for sig være meget rigtigt, da Ingen tænkte paa at den var til! Men hvis dermed skal antydes, at vi Danske ikke længer se ham i samme Lys som tidligere, saa var det i Sandhed et sorgeligt Tidens Tegn. — Nu som för, klæber »Spot, Skam og Skjændsel» ved Landsforræderiet, og at Stötten ligesom er faldet af sig selv, ligger ene i at Straffen var barnagtig i Forhold til Bröden, skjönt den i sin Tid var betydningsfuld nok, som et Udtryk for Folkets retfærdige Vrede, og deri: at den ulykkelige Mands Eftermæle har gjort Skamstötten overflödig og stillet den i Skygge.

Man hörer undertiden en godmodig Hentydning til, at Ulfeldt har lidt Uret. Herom siges der i en dansk Historiebog: »Om Beskyldningerne mod Ulfeldt ere sande, veed man ei; og derom spørger Ingen. Thi var ham endogsaa overgaaet den største Uret, kunde det dog ikke undskylde ham, der som en Landsforræder hjalp Fjender at hæрге Fædrelandet med Ild og Sværd.» — Der mumles om at han var — *Skandinav!* Ere vi da svenskere end de Svenske, som med os feirede tohundredaarsdagen efter Stormen paa Kjöbenhavn? — Men saadan en Antydning vover sig heller ikke rigtig frem, og det gamle Ord staaer endnu ved Magt: at Alt döer, undtagen *Dommen over den Döde.*

Men nu forsvinder igjen *hans* Eftermæle ved Siden af *hendes*. Det uheldsvangre, brödetunge Mulm hvori Ulfeldt Navn er indhyllt, kaster ingen Skygge paa hendes. »*Leonore, Christine*» lyser som to Stjerner paa den mørke Baggrund, og man taber sig i Beskuelsen, saa man slet ikke kommer til — »Ulfeldt». Han skimtes i det Höieste langt borte, ikke som den mægtige, hevnjærrige Mand, der traadte Tro og Ære under Födder, men som den ulykkelige, omflakkende Mand med den knuste Stolthed och det forspildte Liv.

Hvor forunderligt gaaer ikke her den menneskelige Uretfærdighed den evige Retfærdighed tilhaande! Ulfeldt frikjendes og faaer Gods og Værdigheder tilbage da han har begaaet den vitterlige Bröde: at lægge Raad op med sit Fædrelands Fjender, og dömmes senere for Forbrydelser, der aldrig ere beviste. Leonore Christine lider uskyldig, som medskyldig i den Bröde, han maaske aldrig har tænkt paa — og bliver derved et virkeligt Sonoffer mellan ham og Danmark. Og ligesaa afmægtig som han var i sit Forsög paa at skade Fædrelandet — ja, *saa* afmægtig, at Forbittrelsen over at se ham föie Spot til Trolöshed i Nödens Stund, vel netop var den Gnist der bragte Fædrelandskjærligheden til at flamme som den stolteste Baun¹⁾ der nogensinde har lyst over Danmark! — ligesaa afmægtig var hendes Fjenders Ondskab — ja *saa* magteslös, at alt hvad der var udtænkt for at fornede hende, kun tjente til at gjöre hendes Storhed aabenbar, og den bittre Kalk, de rakte hende, blev til en Livsensdrik paa hendes Læber.

Leonore Christine siger i Indledningen, att Fortællingen om hendes Lidelser ikke maa bedröve os mere, end at Glæden bliver overveiende — (hun taler rigtignok til sine Börn, men vi der elske hende, tör jo nok kalde os hendes Börn!) — »Betragter min Uskyldighed, Frimodighed og Taalmodighed; glæder Eder derover», siger

¹⁾ Vårdkase.

hun. Og hvor smerteligt man end gribes, hvor dybt man rystes, hvor heftigt man oprøres ved Skildringen af hendes Martyrium saa er Kjærlighedens Glæde dog det Indtryk som *bliver* i Hjertet. Sjælen fyldes med Mod og Fortrøstning! hos hende er der godt at være; hun lærer os saa meget, giver os saa meget — men der er ogsaa noget vi kunne give hende: og det er Fordømmelsen over Ulfeldt, der fra Barndommen var indskrevet i vore Hjerter. Det kommer af sig selv; thi med hvilke Følelser imod *ham*, man end træder ind i dette Fængsel, er man mindst af alt i Stemning til at dømme, naar man træder ud af det. Ligesom *hun* skjuler Ulfeldts Brøde i sin Kjærlighed til ham ved *ikke at tro paa den*, skjule vi den i vor Kjærlighed til hende ved *at glemme den*. Og saaledes udsletter »Jammers-Mindet» Corfitz Ulfeldts Eftermæle.»

En annan af Tidskriftens danska väninnor har insändt följande vackra och hjertevarma poem öfver

Eleonore Christine Ulfeldt.

Fjerde Christians ædle Datter
Stark af Villie, höi af Sind,
Du, hvis Minde er en Perle
I vor Saga fattet ind.

Selv Du kommer, selv Du melder
Om de usle Fangenaar,
Der beredtes Dig i Taarnet
Meer end eetogtyve Aar.

Vi kan see Dig, ædle Frue,
I det fæle, skumle Buur,
Færdes frit med opreist Hoved,
Som sig sömmer din Natur.

Haanet, spottet, ei Du segner,
Banker trygt paa Himlens Dör,
Og den aabner sig for Fangen
Endnu lettere end för.

Styrket vender Du tilbage,
Slutteren har ingen Slaa
For din Himmel, kun din Celle
Mægter han at passe paa.

Höihed troner paa din Pande,
Sandhed lyder fra din Mund,
From Du bier, stærk i Troen
Nytter Du dit store Pund.

Vi kan see Dig ufortrøden
Kunstigt sysle med din Naal,
Høre dine skjønne Sange
I vort gode, gamle Maal.

Hvor du elskede din Mage
I hans Velmagt, i hans Nød,
Hvor Du undredes ved Gløden,
Den Du fólte ved hans Død.

Fra dit Hjerte vælted Stenen,
Som saa længe tynged der:
»Fredlös Mand har fanget Hvile,
Sikker er min Herre kjær!»

Fatted Du hans svære Brøde? —
Det är Noget, Gud kun veed —
Eller blændedes dit Øie
Af din store Kjærlighed?

Lys din Skikkelse sig hæver
Fra dit Fængsels mørke Grund;
Mens Du sysler, mens Du beder,
Har Du ofte Smil om Mund.

Mindes Du de glade Dage,
Da din Faders Øiesteen
Hilsedes med skyldig Ære
Allevegne, hvor hun treen?

Skjøn som Faa og reen i Sindet,
Rustet ud med sjældent Viid,
Navnedes Du trindt i Landet
Som et Mønster for din Tid.

Lykken skifter, ædle Frue,
Aar for Aar, i Taarnet gjemt,
Ondt Du lider, dog din Harpe
Gjerne er til Lovsang stemt.

Lyset skinner bedst i Mørke,
Derfor kan Du Naaden see,
Og som Lysets Barn af Hjertet
Bede: Gud, din Villie see.

HEDEVIG.

11. Diktarepersonligheter.

V.

Zacharias Topelius.

Sånger. 3 uppl. 1863. — 320 sid. — 2 rdr 50 öre.

Fältskärens berättelser:

- I. Gustaf Adolf och Trettioåriga Kriget. 4:de uppl. 1868. — 300 sid. — 2 rdr.
- II. Från tiden af Drott. Christina, Carl X och Carl XI. 4:de uppl. 1868. — 388 sid. — 2 rdr 50 öre.
- III. Från Carl XII:s tid. 3:dje uppl. 1866. — 350 sid. 2 rdr.
- IV. Under frihetstiden. 1864. — 640 sid. — 3 rdr 50 öre.
- V. Under Gustaf III:s första regeringsår. 1867. — 464 sid. — 3 rdr.

Läsning för Barn. Tredje Boken. *Visor och sagor.* Med illustrationer af J. A. Malmström samt musikbilagor. 1867. — XII+164+9 sid. — 2 rdr 25 öre (1' og 2' bog af dette værk er næsten udsålt.)

(Stockholm. Alb. Bonniers förlag.)

Den opmærksomme gransker vil sikkert imellem Finlands udvikling, siden dets skilsmisse fra Sverige 1809, og Norges, siden dette riges fra Danmark 1814, finde mangen lighed ved siden ad en stor ulighed, hvorom senere. Bægge de unge riger skulde ligesom fræmbringe et åndeligt indhåld, uden hvilket den ny politiske stilling vilde blive tom og håldningsløs. I førstningen stormede man fræm uden rist og ro. Skulde *A. J. Arvidsson* ikke i visse henseender kunne jævnføres med *H. Wergeland*? Mer og mer følte man dog, at det sikre fodfæste findes kun på jorden under ens egne fødder: i de gamle sagn og i folkenaturen, i historien og i modersmålet. Har *Sjögren* og *Castrén* ikke visse ligheder med *Keyser* og *Munch*? — flere finske språgmænd nærmest måske *Jak. Judén*, med *Ivar Aasen*? — *Elias Lönnrot*, samleren af strængene på folkets gamle lyre, med *Asbjørnsen*, *Moe*, *Landstad*, *Bugge* o. fl.?

»Smeden är *Elias Lönnrot*,
strängarna *Franzén* har spunnit,
Runeberg lät högt dem klinga.»

Har *Runeberg* ikke, nærmest ved sin stilling i den unge, egenlig finsk-svenske literatur, en vis lighed med *Welhaven* i den norske? Er den brat nedstyrtende strøm ikke kommen i sit leje igen, om end i et nyt leje, hist som her især ved de to sidstnævnte skalde?

Men med hvem skal vi da jævnføre Runebergs nærmeste efterfølger, tronarvingen i det finsk-svenske skaldelige, ham, hvem våre tanker særlig skal sysle med på disse blade: *Zacharias Topelius*? — Det sidste spørgsmål torde måske vårde vanskeligst at løse; det henstilles med de foregående til færmtidens granskning.

Tydeligt er det, at ligesom der udvikler sig en særlig norsk literatur, istædenfor en norsk-dansk, således udvikler der sig også en særlig finsk. Men jo flere friske blade, disse to grene udfalder, des klarere skal det også vise sig, at de suger sin næring af ulige jordbund. Øjeblikket synes vel tildels at modsige denne påstand; men den kyndige urtegårdsmand vil have let ved at forudsige indflydelsen af den omplantning, som har fundet stæd. Jo mer den norske gren suger næring af egen grund, den samme, hvori også den svenske og danske våkser, des mer vil den komme til at ligne disse, eller rettere: de vil alle tre blive mer *nordiske*. Den finsk-svenske gren vil derimod blive mer og mer *finsk*; det er så naturens orden. Det mærkes endnu næppe på språget, men des mer på ånden. Deri ligger uligheden.

Skönt *Topelius* klæder sine tanker og husyner i svensk dragt, så er ånden dog umiskændelig mer finsk end svensk. Han har også lige fra sin fødselsstund tilhørt Finland alene; Runeberg derimod var født inden skilsmissen fra Sverige. Det følger dog af sig selv, at hin som denne med kærlighed mindes det gamle moderrige; bæggens værker vidner jo højt derom.

At ånden er finsk hos *Topelius**), vil sige, at der går samme grundstemning gennem hans skaldskab som igennem selve den finske folkeånd og den deraf udsprungne folkelige digtning. »Den finske harpe er tömret af onde dage og strængene snote af sorger» (Kalevala). Og den første af *Topelius*' »Sånger» börjer således:

»Så är sagan nu om sången,
så det ädla Suomifolket,
så den vise barden säger:

*) *Topelius*' ydre liv foreter intet videre usædvanligt. Han blev født den 1⁴ 1818 i Nykarleby; mistede, kun 3 år gammel, sin fader, som var »provinciälläkare»; fik sin første undervisning og opdragelse i hjemmet; kom 14 år gammel til Helsingfors; bode hos *Runeberg*; blev enskilt vejledet til sin studentprøve, som han tog i en alder af 15 år; studerede i de følgende 7 år ved universitetet; tilbragte hver sommer hos sin gamle moder i Nykarleby; blev 1840 fil. magister; giftede sig 1845 med *Emilie Marie Lindqvist*, datter af en storhandler i hans fødebygd; udgav i nogle år, indtil 1847, Helsingfors Tidning; lever for tiden som professor ved universitetet i Helsingfors.

sången är af sorg upprunnen,
men af sång är glädje vunnen».

Denne grundstemning er vemodig og blid; men der er tillige noget trofast, sejt og kraftigt i den. Glæden, som vindes af sangen, er en mild glæde, som oftest en sejrsglæde over at have stået sig i kamp mod naturen. Selve folkekraften lignes med naturens kræfter, såsom flodens, når den ved vårens fræmbrud afkaster det åg af is, der i vintertiden har trælbundet dens fri bølger. Således lader vår skald floden tale til Finland, fædrelandet:

»som du, med täckelset af is uppå,
var jag i djupet fri och varm ändå.

— — — — —
Det var Din kärlek, som har allt förmått,
och jag — jag endast har min tid förstått.

Allt, som på jorden suckar högst och renast,
o, visste det, som jag, sin tid allenast,
det skulle dricka kraft ur ljusets mærg,
det skulle bryta mur och spränga berg.»

(»Sånger» s. 106—107).

I det hele taget henter den finske digter med forkærlighed sine billeder fra naturen. »Den blå randen på havvet», den börjande smältning af isen langt ude i himmelbrynet, hilser han som håbets tegn (smds. s. 101):

»Långt, långt derborta i solen glimmar
den högblå rand,
långt bort som hoppet, och dock så nära
som vårens brand.

Du fjärdens börjande barndomsstrimma,
dig helsar jag!

Med vårligt hjerta ser jag dig växa
till haf en dag.»

I »Snöflingorna» (sneflokkene) ser han et billed på de tomme og fåfængelige tanker (smds. s. 135):

»Så smälta alla
förflugna, toma,
fåfänga tankar
för sol och vår.
Den suck, som icke
för himlen duger,
skall dö förgråten
som flingans tår.»

Ælven, der udgyder sig i havet, bruger han som lignelse for menneskelivets opløsning i evigheden gennem den timelige død (smds. s. 115):

»Säll den, lik dig, förklarad,
med himlen i sitt sköte
och spegelns glans bevarad,
Sitt öde går till möte
och sjunker ljus och blid
i evighetens frid.»

Det samme gentager sig i ælskovsfulde digte; da han således har skildret det lille fartøjs gyngen på bølgerne, slutter han med (smds. s. 195):

»Den djupa sjön är lifvet,
farkosten jag.

Men kärleken är böljan,
som brusar än,
och Emmas öga stjernan,
som kysser den.»

Kort sagt: det er naturen, og særlig Finlands natur, der ligesom spejler sig i hans digtersjæl, og han igen den i sine digte. — Mer umiddelbart påvirkes han af selve den finske folkenatur, når han sender sin velkomsthilsen til »Folkvisan i konsertsalen», eller når han synger om »Kantela». Fra selve den svundne og atter fundne finske folkevise henter han dog egenlig ikke sine æmner. Her er grænsen for hans »finskhed» (om dette udtryk er tilladt). Han er så stærkt påvirket af finsk natur og folkeånd, som nogen finsk-svensk digter vel kan være; men helt finsk er han dog ikke: ved sit språk tilhører han Norden, ej alene Sverige, — og derfor er det jo netop, at også *vi* kan nyde ham. — Kun sjælden er han næsten helt svensk, kun sjælden lyder den nordiske opbrusende vikingekraft gennem hans strænge, såsom i »Ynglingens drömmar» (smds. s. 201), hvor han viljefrisk og virkelysten udbrøder:

»Gif mig en verld att kämpa för, och sedan
gif mig en annan verld att kämpa mot!»

Fra grundstemningen i *Topelius'* skaldskab vender vi os nu till de enkle toner. Vi vil da finde, at disse danner et hele, idet den ene tone næsten umærkelig klinger over i den anden. Strængene på hans harpe er ikke mange, men deres klang er ren. En af dem har en alvårsfuld tone, der næsten synes at udstrømme fra evighedens dyb, men den samklinger med den næste,

som rinder fra jordelivets eget væld. Og herfra er overgangen atter ringe til en mild ælskovsglæde; kun af og til høres ligesom en skurrende mislyd fra den vilde ælskovs egne, og den fræmbringes alene for at opløse sig i samklang, hvilken den netop derved kommer til at udhæve — aldrig overdøver den hin. Næsten aldrig er *Topelius* spottende, sjælden egenlig skæmtende.

I det lille indre sjælemaleri »På gränsen» skildres den dybe törst efter troens »levvande källa, som ensam svalkar min andes längtan» (»Sånger» s. 190), og imod hvilken al anden rigdom er intet. Hvilen i troen, trygheden ved at eje den, viser sig bl. a. i »En liten pilt» (smds. s. 267), trøstedigt ved et barns død, og i »Emanuel Svedenborg», hvori det til slut heder om den vise (smds. s. 318):

»När all hans *kunskaps* sköna bubblor brista
och han förlorad står, lik våg i hafven,
var *tron* hans första goda, blef hans sista,
och tron allena segrar öfver grafven.»

Stundom får troen endog så barnlig front et præg, at den grænser nær til mild, uskyldig overtro. Dette er tilfældet i »Ödemarkens jul»: et barn, der har hørt farfar læse i biblen om Betlehems stjerne, lister sig udenfor at lede efter den på den klare juleaftens himmel,

»då — vild, blodlysten, af hunger tård.
kom öknens ulf på sin mördarfärd.
Hans rofblick spanade barnet snart,
han störtade sig mot det med fart; —
men stilla, undrande, from i håg,
mot Jesu stjernor den lille såg; —
och ulfven hejdade språnget.»

(smds. s. 92.)

I nært sambånd med denne dybe tro står skaldens blik på kærligheden og håbet som livets magter. Himmelsk — i særlig mening — er skildringen af Salamis og Zulamits kærlighed. De havde ælsket hinanden på jorden og kom efter døden til at bo på to hinanden fjærne kloder i himmelrummet; men for at komme sammen byggede de »Vintergatan» (Mælkevejen);

»i tusen år så byggede de med omotståndlig tro,
och så blef Vintergatan byggd, en strålig stjernebro.»

(smds. s. 97.)

Storslået er også digterens blik på »hoppets rike utan gräns» (smds. s. 240) i »Miranda»; snilrigst måske dog hans med ynde

udkastede skildring i »Valdemars hemlighed» af »idealet», som ej engang nævnes uden som hans »brud» — »den namnlösa, den formlösa, den ljudlösa, den outsägliga» (smds. s. 177). »Känner jag dig?» — heder det videre (smds. s. 178) — »Ack ja, min själs visshet, det är du. Ditt väsen låter icke binda sig af doft, färg och ton, men det genomskiurrar dem alla, deras skönhet är ingenting annat än du. Blommor, bilder och ljufva sånger — skulle jag se dem alla dagar, älska dem, minnas dem och likväl icke förnimma dig i dem?» — Hvorledes skalden véd at lade det himmelske og det jordiske ligesom sammensmælte for vårt blik. viser sig måske tydeligst i det lille digt »Hvem är din lefnads ljus?» Mangen, som læser dette første gang, vil sikkert tro, at de bönfaldende ord er rettede *ænten* det ene *eller* det andet stæd hen, indtil han, som den i digtet talende, vækkes lige i slutningen ved ånderøsten, der siger:

»Hvem älskar du allen?
Hvem är din lefnads ljus?
Till hvem flög bönens ljud,
till flickan eller — Gud?»

(smds. s. 188); —

og mangen sværmersk og ordbrammende ælsker vil føle en fin snært, noget, som ellers findes så sjældent i *Topelius'* skaldskab. — I digtene »Vid tjugu år» og »Demonen» (smds. s. 198—204), der på en vis måde hører sammen, ser vi også overgangen fra den mest jordiske til den mest himmelske kærlighed, idet denne sidste bruger troen som skjold imod hins frestelser. I disse to digte gennemløber *Topelius* hele den tonestige, hvorover han råder, idet han her — måske mer end nogenstæds — viser os sit mæsterskab i at gribe overgangene og lade mislydene opløse sig i samklagen.

Ælskovsdigter, i ordets egenlige mening, er *Topelius* ikke. På kærlighedens område i digtningens hvardagsliv er han ikke rigtig hjemme. Hans ælskovstener går *ænten* meget højt eller meget dybt; vil han tage en tone midt imellem, da må han lytte til røsterne i sin kære finske natur, og dog er hans stemme tit nærved at slå over, når han vil efterligne slig en røst. Et af de skønneste stæder til oplysning af denne egenskab hos vår digter findes i sangkredsen »Sylvias visor». Ved »sylvia» mener han en hel slægt af glade sangfugle, som er meget talrige i Finlands skove; og således lader han dem synge »under haggarnas doft» (smds. s. 163):

»Och vårt lilla krig
mellan mig och dig
på den gröna stig
är ett krig om kyssar,
och det är vår sed,
när vi sluta fred,
ge vi lilla hjertat med.»

Undertiden viser han dog, at han har et fint blik for den skælm-
ske kærlighed; således i »Första Maj», da ungdommen leger »sista
paret ut» (enkeleg), eller »I esplanaderna» (smds. s. 218):

»Jag var så blyg och hon än mer, man kunde tro minsann
vi voro blinda, och likväl vi sågo blott hvarann.»

Den bitre spot kommer aldrig over *Topelius'* læber. En fin
lille snært, som i ovennævnte digt: »Hvem är din lefnads ljus?»,
har måske listet sig ind næsten uden hans vidende og vilje. Det
samme kan være tilfældet, når han, skuffet i sit ynglinge-håb om
at gæste det gamle, historiske, kraftige Stokholm endnu i våre
dage, frestes til att udbryde (smds. s. 320):

»O Mälarstad, hur du skiftat öde!
ditt åskmoln tynar i vårregn af,
och dagens flyktiga löjen dansa
med sidensko öfver kämpens graf.»

For at finde et stød, hvor *Topelius* mer selvmedvidende synes at
have lagt en snært ind i sit udtryk, må vi et øjeblik fra hans
»Sånger» gå over til hans »Läsning för Barn». I »tredje sam-
talet» mellem skoledrengen Aksel og tjenestepigen Stina, hvor
denne af hin bliver overhørt i videnskaberne, findes et og andet
tilløb i den nævnte retning, der minder om *Holbergs* »Erasmus
Montanus»; og derpå har *Topelius* måske netop tænkt. Man vil
mindes, at bondebrængen *Jakob*, der forestiller den sunde forstand,
skal bære kappen efter sin sprænglærde broder *Rasmus*. Denne
mærker i sin tankespredthed ikke, at »det regner, så det hælder
ned»; »han blir våd indtil skjorten», medens den ulærde broder
»svæber sig smukt i kappen», hvorfor hans klæder halder sig
»ganske töre». Det er tildels samme tanke, i fri og selvstændig
form, som *Topelius* fræmstiller ved at lade Stina fortælle historien
om Calle Åkerberg, som »gick en gång ut, när det hållreg-
nade och bar paraplyen under armen».... »Det var för det att
han gick och funderade hvad regnet hette på latin». Her af-
brydes Stina af Aksel, som med vigtighed siger, hvad det latinske
ord heder. »Och», tilføjer han, »Jupiter kallades *Pluvius*, för

det att han regnade». — Stina: »Men om Pitter regnar, blir Aksel våt, det är säkert, ifall han intet har paraply eller en bra kapprock. Hvad har han då för godt af plura och plura och hela latinet?» — Aksel: «Jag kan läsa Cornelius och Cicero och Virgilius, och så blir jag student, och när jag är student, kan jag bli hvad som helst» (Läsn. f. Barn s. 62).

Aldeles selvstændig digter er *Topelius* derimod i ethvært tilfælde, når han senere lader den sundt forstandige, men ulærde Stina tugte Aksel i følgende samtale (smds. s. 72—73):

»Stina.

Intet blir jag klokare, om jag vet, hvad en hop saker heta på latin. Säg mig hellre, hvad de duga till. Hvad duger björken till?

Aksel.

Han duger till ved och qvastar

Stina.

Och till vidjor och ris och till handplaggor åt skolpojkar». Det er dog aldeles undtagelsesvis, at *Topelius* er heldig, når han slår ind i denne tone, som også kun lidet synes at stå i samklang med hans hele grundstemning, således som denne ovenfor er skildret udaf hans egen digtning.

Det vil alt af det foregående kunne skönnes, at *Topelius* i sine »Sånger» råder over en stor rigdom af rene og enkle billeder, eller — om man vil — blomster; og det er derfor særtegnende, at han kalder denne første digtsamling »Ljungblommor». Det vilde dog være en krænkelser af sandheden, om man på dette stæd vilde forbigå med tavshed, at ikke alt er lige godt eller lige skönt. Der findes i denne store rigdom også billeder, som er mindre vellykte eller helt mislykte. Det vil således næppe tiltale de flestes smag, at digteren lader naturen hælde aftenbön på den måde, at »hvarje blomma ber med knäppta händer» (Sånger s. 165). Et og andet vers eller digt borde måske ej engang være medtaget. Men denne anke siger jo i grunden ikke andet end, at intet menneskeværk er fuldkommet; og i alt fald er dyderne så store, at de aldeles overstråler lyderne.

Inden vi går over til nærmere granskning af *Topelius'* særlige virksomhed som historisk digter og som forfatter af barneskrifter, bør nogle ord siges i almindelighed om den *form*, hvori han lader sin digtning fræmtræde.

Det må da indrømmes, at han har et mer end almindeligt herredømme over språget. Så fuldstændig byder han over det,

at, när han svinger sin tryllestav, kan han nästen få det til at danse efter de toner, der klinger i hans indre. Man læse således kun »Valdemars hemlighed!»! Hvor frestende det end er at meddele den her fuldstændig som et oplysende efterdömmе, skal dog kun de tre første rader aftrykkes: »Derborta, så långt fågeln flyger och solen ser och tanken hinner på ett ögonblick eller två, derborta i en gård, som du icke känner, bor en, som du icke vet» (Sånger s. 175). Ordlaget er ubundet; dog lyder det som vers, og det findes også imellem »Sånger». Denne følelse af språklig magtfulde kan endog stundom lede vår digter til et slags »kocketteri» med ordene; således, når han i »Trollens jub» tiltaler sine små læsere (L. f. B. s. 98): »Icke vet du det, och icke vet jag det, och icke vet någon riktigt huru det var. Men om du vet det, och om jag vet det, så låtsä vi som vi icke visste det, och om ingen vet det, så vet heller ingen, om du det vet eller om jag vet det, och nu vet du, hvad jag vet, som ingenting vet, och det vore roligt att veta hvad du vet och om du vet mer än jag vet». Er dette aldeles naturligt? — Der er musik i språket hos *Topelius*. Hvilken klang og sang ligger der ikke i følgende vers af »Selmas tankar i våren» (S. s. 230):

»Sjung, sjung, brusande våg!
visorna dina vet jag.
Sjung, sjung, fågel i skog!
drillerna kan jag nog.
Sjung, sjung, blomster i vind!
sucka sen aldrig mera!
Sjung, sjung, mitt hjerta du!
klaga ej mera nu!»

Og hvor ligt er det ikke slædens fart, piskens knald og bjældernes klingen henover sneen, når vi hører i »Respolka» (S. s. 87):

»Klang, min vackra bjellra, i den sena qväll!
Spring, min raska fåle, öfver mo och fjäll!» —

hvilket iøvrigt minder en del om *Franzéns*:

»Spring, min snälla ren,
öfver berg och fält!»

Hvor malende er ikke versemålet i »Skridskoåkaren» (S. s. 84—85):

»Se då spanner jag gladt
i den strålände natt
uppå foten min sko utaf stål,
och då flyger jag käckt
som en smygande fläkt
till ett fjerran, ett vinkande mål.»

Er det ikke, som om vi i dette tonemaleri hørte skøjteløberen først banke »sin sko utaf stål» fast på foden med tre stærke slag i isen, derpå gøre et rask tilløb henad fladen og endelig lade sig glide et stykke henimod sit »vinkande mål»? — På den anden side kan det heller ikke nægtes, at *Topelius*, især i sine vers, undertiden bliver noget ensformig. Dette er tildels en følge af, at han er ualmindelig stærk i at gentage tidligere vers, versstumper eller enkle ord. Dette er et middel, som, brugt med måde, kan være af stor og gribende virkning, men, brugt over måde, kun trætter læseren. Ej heller vil det i almindelighed tiltale nordiske læsere at få mindet opfrisket om et versemål, der synes at skulle være en efterligning af de Klopstockske tyske oders (t. ex. i »Åbo domkyrka», S. s. 30), — ikke på grund af rimløsheden, der tit netop giver en vis kraft, men fordi denne versebygning tykkes knudret uden kraft. Velgørende er det derfor af og til at høre en klang af de kraftfulde bogstavrim, lånte fra de nordiske åldkvad, af hvilken versebygning *Topelius*, ligesom våre fleste yngre skalde, er noget påvirket, tit uden deres eget vidende. Dette hører vi således bl. a. i »Finlands namn»; i »Vintervisa»:

»Vind och hëita vågor
stredo nyss på sjön;
blåa bryggor blänka» o. s. v. (S. s. 81);

i »Orions bälte», i »Lärkröster i maj» m. fl.

Noget selvmedvidende brug efter det gamle versmåls krav må man dog ikke vente at finde. — Endelig bör det ikke forbigås med tavshed, at *Topelius* — hvad der jo let hænder enhver, som skriver så meget og så let — undertiden har været uheldig ved, i enden af verselinierne, at danne lydtrim af ord eller stavelser, på hvilke lyd vægten aldrig vil kunne komme til at hvile i naturlig oplæsning; således er det næppe rigtigt att rime »anlete» og »äro de». Sligt er vel kun småting hos den store digter; men efter den store danner sig de små, og for disses skyld bör dette ikke lades usagt.

Når man læser overskrifterne, bogtitlerne, til de fem hidtil udkomne dele af »Fältskärens berättelser», slutter man let, at de indeholder en i romanform given skildring af Sveriges historie fra Gustav II Adolfs til Gustaf III:s tid. Endnu rigtigere vilde man dog slutte, om man sagde, at de indeholder Finlands historie

som en del af Sveriges. Også i denne henseende viser *Topelius* sig som trofast finne.

Foruden den egenlig historiske tråd er flere jævnsides løbende tråde indvævede i »Fältskärens berättelser». Vi følger således de i tidernes løb vekslende skæbner hos to mægtige slægter, bægge af samme finske oprindelse, slægterne *Larsson* og *Bertelsköld*. Disse kommer til at forestille to grundtanker i samfundet. Slægten *Larssons* fra fader til søn nedarvede grundsætning er, at der intet mellemlid skal findes mellem konge og folk; Larssonerne kæmper for borgervældet, og en af deres mægtigste mænd får med rette tilnavnet »borgarekungen». Slægten *Bertelsköld* kæmper derimod for, at adelen ved sin magtstilling skal kunne danne et slags ligevægt imellem konge og folk. Denne slægt kommer derved til at forhåle sig til hin som »svärdet och plogen» eller — i en anden henseende — som »veld och vatten» (overskrifter i første del). Den alt andet overvindende kærlighed kommer dog ofte til at nærme disse af grundsætning indbørdes stridige slægter til hinanden og minde dem om deres fælles ophav. Men også en anden rød tråd slynger sig igennem det hele, knytter ulige forhold ikke alene imellem disse slægter, men også imellem dem og det svenske kongehus, så vel som flere, — forhold, som knyttes og atter løses ikke tilfældig, men ifølge en dybere ledende grundtanke. Det er den hemmelighedsfulde »koningens ring», i nogle henseender ikke ulig den fra våre åldernordiske eddaer kendte »Andvares ring», hvis vandring følger denne tråd. Hvo, som bærer denne ring, har lykken med sig, så længe han ikke på en vis måde gör sig uværdig til den. Den følger *Gustav Adolf* i Trediveårskrigen og *Karl XII* på hans sejrståg, men kommer altid på vidunderlig måde, tit ad store omveje, tilbage til slægten *Bertelsköld*, som den egenlig tilhører. Den tanke, hvorpå denne tryllering er et sindbilled, bör læseren selv opdage*); den bör ikke meddeles her på forhånd. — Ingen, som i nogen tid har lyttet til »Fältskärens berättelser», vil have let ved at løsrive sig. Om den meget unge læser end ikke tilfulde fatter værkets dybere grundtanker, vil hans sind dog påvirkes i fædrelandsk retning af disse skildringer på lignende måde som af *B. S. Ingemanns* historiske romaner om Valdemarernes tid i Danmark.

Topelius' sjældne fræmstillingsgave viser sig i sit mest glimrende lys i dette hans störste værk. Ved efterdömmet at godt-

*) Jfr iøvrigt bl. a. IV' del, s. 364 og s. 376—377.

gøre denne påstand vil rummet dog ikke tillade. Kun i forbigående skal opmærksomheden henledes på »Örnjagten» (III' del, s. 174—183), skildring af et strejftåg, på hvilket *Peter I* nær var bleven tagen til fange; på den mæsterlige skildring af slottet Majniemis brand (III, 196—198); på den ulykkelige festtaler ved kongens komme til Vasa 1752 (IV, 556—562); — muligvis står dog mange stykker over disse på må og få udvalte*).

Man vilde dog kun halvvejs kende *Topelius*, hvis man ikke kendte ham som digter for börnene. Nogen egenlig jævnførelse med den store barnedigter *H. C. Andersen* lader sig vel ikke foretage, nærmest fordi disse to skalde i sin måde at skrive på er — hvad en »matematiker» vilde kalde — »uensartede størrelser». *Topelius* råder ikke over *Andersens* spillende lune og over hans tryllegave til at gøre både dyr og livløse ting til tænkende og talende væsener. Men på den anden side er *Topelius* måske mer udelukkende for børn, hvad *Andersen* tillige er for våksne. Denne har skrevet mange æventyr, som ligger over börnenes fatteæвне; hins »Läsning för Barn» er næsten udelukkende, hvad overskriften siger. Men desuden kan *Topelius* også være lunefuld på sin måde; således, når han i sine prægtige »Valters äfventyr» opregner, hvad den 6-årige Valter kan: »Han kan gå snedt på stöflarna, rifva sönder byxorna, slita håll på armbågen, snyta sig med fingrarna, slå sönder tallrikar, kasta bollen genom fönster-rutan, rita gubbar på angelägna papper, draga snöret af spinnrocken, trampa ned kryddgårdssängarna, äta sig sjuk af stickelbär och bli frisk af en risbastu» (L. f. B. s. 2). *Topelius* har ualmindelig gave til at sætte sig ind i den barnlige tankegang; derom vidner bl. a. skildringen af Valters krænkede stolthed ved

*) Da »Fältskärens berättelser» sikkert tör vänte at opleve endnu flere oplag, bör lejligheden ikke lades unyttet til at påpege nogle mindre mistag med hensyn til danske stædlighe forhold m. m. For:n har således for store tanker om Lille Bælt, når han (II, 97) tror, at »smalaste stället» er »knappt en mils väg»; det er nemlig kun 1000 alen (det er dog ikke »från Fredericia gentöfver til Middelfart», som ingenlunde ligger ligeoverfor hinanden). I det følgende (II, 97—110) bör *Tassing* rettes til *Täsinge*, *Wordingborg* til *Vordingborg*, *Roskild* til *Roskilde*, *Heilse* til *Hejls*, senere (i III, 44) *Rognsted* nederst på siden til *Rungsted*, som det midt på samme side skrives meget rigtig, *Tiberup* (III, 55, 261 og 328) til *Tibberup*, og endelig (III, 275) navnet på søhelten *Tordenskiöld* til *Tordenskjold*, med mindre for:n vil halvvejs oversætte det på svensk, noget, som dog er usædvanligt med personers egenavne.

at skulle »gå i flickkläder» (smds. s. 6), medens hans egne klæder blev tørrede. Dette er som grebet ud af livet. Den, som skriver dette, har således i et svensk hus været vidne til, at en dræng vakte sine små søstres fortrydelse ved at påstå, at han vilde heller »vara en apa eller en sköldpadda än en liten flicka»; da jeg sporte en af småpigerne, om hun ikke også heller vilde være det end »en liten gosse», svarede hun derimod: »Nej, jag tycker, det skulle vara bra roligt att vara en liten gosse». Det er netop i slige iagttagelser, *Topelius* har sin styrke; og i genfræmstillingen er han ikke mindre heldig. Et andet efterdømme er det stæd, hvor han i »Skridskolöparen» lader Frans med sine dukker føre »stora strider mellan danskar och tyskar» (smds. s. 105).

Med sin »Läsning för Barn» vil *Topelius* imidlertid næppe så meget underholde, som han vil vække lyst till kunskaber og indvirke i sædelig retning. Dette lykkes også tit meget vel; således, når han gennem legen at »slå trissa» (s. 13—14) lokker till løsningen af en morsom regneopgave. Ligeledes véd han tit at skildre en eller anden rask og opofrende handling på slig en måde, at den uvilkårlig må opflamme til efterlignelse i påkommende tilfælde; således i »Skridskolöparen» Matias, der redder en legefælle fra at drukne; i historien om den modige lille Eli Rhem (s. 111), der stiller sig i vejen for jærnvæjståget og således frælser mange mennesker, som ellers vilde styrtet i afgrunden; og — fræmfor alt — i det smukke minde, vår skald har sat den gæve *Avgust Maksimilian Myhrberg*, »Gossen från Brahestad» (s. 139—144), — ikke på et eller andet torv, men i börnenes, i efterslægtens, varme hjerter, det skønneste stæd, hvor nogen mindstøtte kan rejses. — Skjules kan det dog næppe, at den sædelige indflydelse på barnesindet mangan gang vilde være større, om *Topelius* kunde bortskære den indstrøte »moral», som tit breder sig vel meget, især i slutningen af et stykke. Sligt må börnene selv kunne »læse imellem linierne», om det skal gøre noget virksomt og blivende indtryk, — og i »Läsning för Barn» vilde de også i de fleste tilfælde kunne gøre det, om den end toges bort. Det er vel langt fra, at disse börneskrifter kan regnes i slægt med de »gubernantsstycken eller sådana, i hvilka den moraliserande tendensen öfverväldigar fabeln», imod hvilke digteren selv ivrer i sit forord til første bog af »Läsning för Barn»; men dog kunde han et og andet enkelt stæd trænge til at mindes om disse sine egne ord. — På denne lille anke nær kan man

vist sige, at »Läsning för Barn» hører til noget af det ælskeligste, som denne milde og varme barneven har skrevet.

Zacharias Topelius viser sig ved sin renhed i tanke og følelse, ved sin snart vemodige mildhed, snart trofaste og seje kraft, og ved sit altid yndefulde språk som en åndelig ætling i ret nedstigende linie af to ældre finsk-svenske digtere: *Frans Mikael Franzén* og *Johan Ludvig Runeberg*. *Franzéns* harpe har alt for længe siden ophørt at klinge, — *Runebergs* tavner mer og mer, — måtte *Topelius'* klare toner endnu lyde længe og finde genklang hos store og små både i Finland, hans fædreland, og på den anden side af den Botniske vig, af Kølen, af Sundet og af Bælterne!

Fredrik Bajer.

12. Vid Vaggan.

Från franskan.

Det morgon är. Vid modershjertat gömmer,
 Halfmorgnad sig den lille än och drömmar.
 »Tyst! Tyst!» hon bad och bort mot fadren såg,
 Han drömde visst! Ett leende nyss låg
 Kring mun och panna; men nu mörknar åter
 Det ljusa löjet och han nästan gråter.

Jag barnslig är, det vet du, och jag tror
 Att någon lekkamrat — en himlabror —
 En engel, fastän osedd af vårt öga,
 På lätta vingar kommer från det höga
 Att språka med den lille, då jag ser
 Hur ögat tåras och hur munnen ler,
 Fast jag ej fatta kan hans fröjd och smärta.

Jag tror att engeln — rösten i vårt hjerta —
 Hvad samvete benämns — ett pilsnabbt bud
 Emellan människan och hennes Gud —
 Förtäljer för den lille hvad det är att lefva:
 Den hemlighet, för hvilken alla bäfva.

Svept ännu i gudomlig menlöshet
 Den spåde, som af godt och ondt ej vet,
 Långt bort från synden qvidande sig sträcker,
 Men åt det goda vänligt famnen räcker.
 Vi nalkas, engeln flyr och barnet ser
 I tårar npp Ah tviflare! Du ler!

I lärde sen i barnen blott er sjelfva.
 Vi åter, som för hvarje fara skälfva,
 Som vi i deras framtid hägra se,
 Och fäfangt dem, till värn, vårt hjertblod ge,
 Vi mödrar känna väl det band, som fäster
 Vid paradiset vaggans spåde gäster.»

Så hon. »Säg hvad du vill», han hviskar nu,
 »Men engeln, tro mig, älskade, är *du*.»

13. Kärlek.

Från franskan.

Dröm af min ungdom, full af ljuflig oro,
 Hvem sliter dig utur mitt qualda bröst?
 Mitt mod, min tankes kraft, säg hvad de voro,
 Då de flytt hän blott för ett ord, en röst?

O kärlek! den är *din*, den glöd jag känner
 In i mitt hela väsen smyga sig;
Din är den andedrägt min själ förbränner.
 Jag darrar, kärlek! säg, hvad vill du mig?

Man talar om den friska morgonstunden,
 Om daggens tårar, aftonstjernans prakt.
 Af godhet, tig! Jag älskar, jag är bunden!
 Och glömmer allt för denna plågas makt.

Dock, hvarför gråta? Kärleken är lifvet,
 I kärleken bor Gud, jag känner det.
 Med honom är allt sannt och skönt oss gifvet;
 Re'n här han bjuder oss odödlighet.

Så hör! Jag älskar! jag är älskad vorden!
 Jag i en annan lefver om igen.
 Mörk var min själ, mörk himlen var och jorden,
 Nu dagen gryr och kärleken med den!

14. En felande länk

mellan den arbetsgivande och den arbetssökande¹⁾.

Sjelfhjelp, den strängt genomförda grund-
 satsen, att en hvar, äfven den fullkomligt
 obemedlade, genom ett ändamålsenligt an-
 vändande af sin egen förmåga och en för-
 ständig hushållning, kan försäkra sig om hvad
 han till sitt uppehälle behöfver, kan och bör
 arbeta sig framåt, och att ingen har rättig-
 het att poeka på fremmande hjelp, med ett
 ord *sjelfständighet och sjelfansvarighet på ar-
 betsområdet* — se der, den enda riktiga grund-
 val, hvarpå ett samhälles gemensamma hus-
 hållning bör hvilas.

Schulze Delitzsch.

Mer och mer gör sig den otvifvelaktigt i grunden riktiga
 åsigten gällande, att den bästa hjelp man kan gifva arbetsföra
 behöfvande är den, som lemnas i form af arbetsförtjenst. Till-
 lämpningen af denna grundsats företer dock ganska stora svå-
 righeter för den enskilde. Man kan väl bortvisa den bettlande
 från sin dörr med förmaningen: »du är frisk och kraftfull, hvar-
 före arbetar du ej» — men på den framställda ursäkten: »jag
 ville gerna arbeta, men kan ej erhålla arbete», har man svårt att
 svara. Man är sällan i tillfälle att bedöma befogenheten af
 denna klagan, än mer sällan i stånd att erbjuda det erforderliga
 arbetet. Om detta är ett sorgligt förhållande i betraktande af
 den stora mängden af behöfvande i allmänhet, blir detta i än

¹⁾ De tidningsredaktioner, hvilka gilla och vilja befrämja syftet af nedanstån-
 ende uppsats, torde godhetsfullt inrymma den en plats i sina respektiva blad.

högre grad händelsen för den qvinliga delen deraf, hvars medel till erhållande af arbetsförtjenst äro långt inskränkta än fallet är med den manliga. Afskilja vi ytterligare derifrån den stora afdelning deraf, som betecknas med benämningen *Pauvres honteuses*, dessa, om hvilka sanningsenligt kan sägas: »tigga blygas de, grafva orka de ej», så blir förhållandet än beklagansvärdare. Bland dessa finnas ganska många, som sett bättre dagar, som uppväxt under lyckliga omständigheter, kanske i öfverflöd, men som genom lyckans vindkast blifvit beröfvade sina pekuniära tillgångar och med dem hvarje medel till uppehälle, då de ej i något ämne ega kunskaper och insigter grundliga nog för sjelfförsörjning. För att förskaffa sig och de sina det oundgängliga, finnes för dessa sällan annan utväg än nålen. Men sömnad är ett arbete, som betalas dåligt, och den klass, om hvilken här är fråga, kan ej täfla med den vana arbeterskan, kan ej genom »att gå bort och sy» vinna en väl behöflig tillökning i den knappa daglönen. Den är således för det mesta inskränkt till att arbeta i hemmet, men det är ingen lätt sak att vinna afsättning för det sålunda tillverkade. För att ernå detta mål måste den olyckliga behöfvande anstränga sin uppfinningsförmåga och stundom anlita ganska förödmjukande utvägar. I bodarne tar man sällan emot på sådant sätt tillkomna arbeten; man hemtar der sina lager från utlandet eller man har sina egna arbeterskor. Då sålunda den lättaste och fördelaktigaste utvägen att afyttra de tillverkade varorna sällan är tillgänglig för dem, hvarom här talas, tillgripes stundom såsom ett nödfallsmedel den att genom pålitlig person i husen utbjuda dem. Men betänka vi huru låga priserna måste sättas på dessa, för att göra dem begärliga, huru ofta försäljerskorna icke destomindre bortvisas utan att finna kunder och huru en viss, kanske rätt dryg andel af försäljningssumman faller på deras del, finna vi lätt att behållningen på dylika arbeten måste vara ytterst obetydlig. Ett annat sätt, hvartill dock just sådana, hvilkas omständigheter kanske äro mest ömmande, sällan kunna förmå sig, är att sjelf utbjuda sina varor. Eller har det ej händt dig understundom, att du, vanligtvis i skymningen, blifvit underrättad, att »någon» velat tala vid dig? Denna »någon» har då varit ett torftigt klädt fruntimmer, som under sin slitna kappa gömt ett arbete, hvilket hon framdrager och med sväfvande röst ber dig att köpa, ej för att hon tror att det kan vara dig till nytta, men för att hon behöfver den lilla penningen för sin gamla mors, sin sjuka systers,

sina hungrande barns skull. Kanske har denna »någon» äfven ett annat skaplynne, kanske har nöden och vanan hos henne förslöat den qvinliga finkänsligheten, och du finner dig snart sagdt öfverrumplad genom den ström af ord, hvarmed hon påtrugar dig ett arbete, som ofta är illa gjordt och för dig mer än obehöfligt, under det hon på samma gång tror sig inverka på dig genom uppgiften, att grefvinnan X. och friherrinnan Z. köpt dylika af henne eller tillvinna sig din ynnest genom att gifva dig en klingande titel. Ännu ett sätt är att genom bortlottning söka betalning för öfverflödsarbeten, hvartill köpare ej på annat sätt kunna erhållas. Afgiften för dessa lotter erlägges då snarare såsom en aftvingad almosa än som en välförtjent arbetslön till den arma arbeterskan, hvilkens suckar och tårar endast täljas af det alltseendeögat.

Ett bedräfligt kapitel af det menskliga lidandets historia, icke sannt, hvilken sida man än läser deraf? I behjertande af detta förhållande har man också på många ställen i utlandet inrättat försäljningslokaler och bazarer för arbeten, tillverkade af qvinnor; synnerligast af sådana, som tillhöra här ofvan nämnda klass. Så har man t. ex. i Paris *Société des abeilles*, i London *Needle women's home*, i Berlin *Victoria-Bazar*, hvilka alla afse att bereda förmånlig afsättning för de af behöfvande fruntimmer förfärdigade artiklar, som annars blott med svårighet skulle finna köpare. Genom dylika anstalter, utgående från föreningar, hvilka hafva till sin uppgift att befordra qvinlig handaslöjd och bereda utvägar till sjelfförsörjning för medellösa qvinnor, har man äfven lyckats uppdrifva arbetsskickligheten och utveckla det praktiska sinnet hos de arbetande, som genom denna mellanhand sättas i tillfälle att erhålla förtjent ersättning för sitt arbete och sålunda med mer nit och omsorg kunna utföra det. Vid betraktande af allt det goda, som kan åvägbringas af anstalter, sådana som de här anförda, och af den framgång, som kommit dem till del i andra länder, vid besinnande af de många sorgliga förhållanden hos oss, som här blifvit påpekade och hvilka måhända bakom sig dölja lidanden och elände af långt större utsträckning än någon af oss kan ana, faller sig den frågan ganska naturligt: bör ej något likartadt, om ock i mindre skala, kunna åstadkommas äfven hos oss? Och hvarföre ej? Finnes ej i Sveriges hufvudstad äfven bland medellösa qvinnor af högre samhällsklasser mycken arbetskraft, mycken arbetsskicklighet, som ej begär bättre än att bli ändamålsenligt använd? Finnes

ej bland dessas lyckligare lottade systrar ett fåtal, villigt att räcka ut handen åt de sålunda lidande för att medelst en ringa uppoffring bereda en väsendtlig hjälp? Och finnas slutligen ej hos svenska qvinnor i allmänhet tillräcklig fosterlandskänsla, tillräckligt intresse för både det allmännyttiga och för enskildas nödställda belägenhet, för att förmå dem att omhulda och uppmuntra en anstalt, sådan som den här antydda? Vi tro oss kunna våga besvara alla dessa frågor med ett obetingadt »ja».

Men ej blott af filantropiska orsaker förekommer oss en dylik mellanlänk för arbetande och köpande behöflig och önskelig. I Sveriges hufvudstad är ingenting svårare att erhålla än alster af den mindre, särdeles den qvinliga industrien. Resande utländningar önska stundom köpa småsaker af svensk tillverkning, för att hemföra såsom minnen från besök i den svenska hufvudstaden; men på frågan, hvar sådana kunna erhållas, har man ej något svar att gifva. Våra bodar äro ganska välförsedda, dock kommer flertalet af deras varor, äfven sådana, hvilka lika väl kunna förfärdigas i Sverige, från utlandet. Det finnes otvifvelaktigt hundratals sålunda importerade artiklar som, om den inhemska industrien rönte mer uppmuntran och ej, som ofta sker, nedtrycktes, skulle kunna tillverkas af de många arbetssökande qvinnor i vårt land, hvilka nu försmäktas i elände af brist på arbete. Vi hafva verkligen en spets-industri, af hvars alster många vackra prof kunna företes, men frågar man i svenska bodar efter svenska spetsar, blir svaret: »sådana hafva vi ej, men deremot långt vackrare (?) utländska.» Broderier införas i massa från utlandet, oftast af mer än medelmåttig beskaffenhet, och dock finnas i vårt land brodöser, som hemburit pris vid utställningar i andra länder. Vi skulle kunna fortsätta ganska länge med uppräknandet af alla de alster af qvinlig handslöjd, som, tillverkade af landets egna döttrar, kunde och borde uttränga de utländska. Men för att kunna uppblomstra och utvidgas måste en sådan industri äfven omhuldats, måste den dragas fram i dagern och hafva en afsättningsplats. Rönte den tillräcklig uppmärksamhet och uppmuntran, kunde dess små kapitaler vinna en hastig omsättning, betvifla vi ej att de arbetande genom omsorg och skicklighet i arbetets utförande snart skulle kunna täfla med den utländska arbetsmarknaden. Bland de många anmärkningar, som man ofta nog i vårt eget land på vissa håll synes roa sig att uppsöka, för att nedsätta den svenska tillverkningen, är äfven att den är dyrare än den utländska, en anmärk-

ning, som ock stundom har sin befogenhet, men detta kanske just af den orsak, att den ej uppmuntras och uppdrifves af den lifliga afsättning, som kommer den senare till del. Mångengång är dock det svenska arbetet af långt bättre beskaffenhet och vi tro det vara en föga ändamålsenlig sparsamhet att tillhandla sig en dålig vara för godt pris mot att förskaffa sig en bättre för högre.

I betraktande af de omständigheter, som i det föregående blifvit antydda, kunna vi ej undertrycka den öfvertygelsen att en i vår hufvudstad inrättad lokal för afsättning af sådana alster af qvinlig industri, som ej på annat sätt kunna finna omsättning i den stora varumarknaden, borde vara af ganska väsentlig nytta och på en gång tjena tvenne ändamål af ej obetydlig vinst för det allmänna. Det första att bereda möjlighet till sjelfförsörjning för medellösa qvinnor, som ej ega tillfälle att på annat sätt afyttra sina arbeten; det andra att dels så småningom fullkomna och utvidga den industri, som redan finnes i antydd riktning, dels framkalla nya grenar deraf.

Se här, huru vi tänkt oss den nya anstalten¹⁾ i sin början. Den bör vara belägen vid någon af de gator eller platser, som utgöra trafikens pulsåder i hufvudstaden och sålunda ställa sig, så att säga, i den stora allmänhetens väg. Den bör, utom försäljningslokal, äfven innehålla bostad för föreståndarinna. Denna måste vara en person, som med skicklighet i och förmåga att bedöma fruntimmersarbeten, förenar ett oklanderligt uppförande, ordning, redbarhet och ett godt sätt, samt någon kändedom i bokföring. Hon erhåller utom bostad och bränsle en bestämd mindre penningelön, samt dessutom en viss procent af de för-

¹⁾ Bland invändningar, som blifvit gjorda mot detta förslag (och hvilket nytt förslag eller företag mötes ej med otaliga sådana?) vilja vi här besvara de till utseendet befogade. Man har sagt: detta mål är ju detsamma som *Sällskapet för arbetsflitens befrämjande* föresatt sig; detta sällskap har sedan länge haft bestånd, det har till sitt förfogande goda tillgångar — hvarföre då två föreningar i samma syfte? Svaret blir: det är sannt, och nämnde sällskap kunde ganska väl göra någon annan förening obehöflig genom att sjelf grundlägga en anstalt, som den ifrågavarande, men som det nu är organiseradt kan ej detta blifva förhållandet. För dess medel uppköpas nemligen tre gånger om året ett inskränkt antal arbeten, som en gång hvarje år försäljas till nedsatta priser. Derigenom kan naturligtvis ej någon ständig omsättning åstadkommas i denna arbetsmarknad och de arbetande ej erhålla väsentlig hjälp i sina bemödanden till sjelfförsörjning. Man har vidare anmärkt, att såväl Handverksföreningen i Stockholm som Centralkomitén för husflitens befrämjande ju åtagit sig att uppmuntra tillverkningen och ombesörja afsättningen af svenska industri-alster. Efter härom inhemtade upplysningar må derföre meddelas, att den förra emottager endast undantagsvis *fruntimmersarbeten* och den senare inskränker sin verksamhet helt och hållet till landsbygden.

sålda varorna. De arbetande få der *till försäljning* på vissa bestämda timmar inlemna sina varor, hvilka alla måste vara af god beskaffenhet och helst praktiskt nyttiga. Vid försäljningssummans utbetalande till dem afdragas 6 å 8 procent, såsom deras bidrag till underhåll af anstalten. Som man dock ej kan hoppas, att dessa skola befinnas tillräckliga för alla dermed förknippade utgifter, måste en viss summa garanteras, för att åtminstone under 3 år betrygga den unga stiftelsens bestånd. En för detta ändamål tillräcklig summa (t. ex. 1,500 R:dr R:mt om året) hoppas man utan stor svårighet kunna erhålla genom årliga bidrag att utbetalas halfårsvis af för saken intresserade personer. Vinner företaget den uppmuntran och framgång, hvarom man borde ega berättigade förhoppningar, är att förmoda det ej hela det tecknade beloppet årligen skulle behöfva uttagas. Stiftelsen skulle ställas under förvaltning af en direktion, hvars åliggande blefve, ej blott anordningen af det hela och antagande af föreståndarinna, men äfven att sedermera öfvervaka det sätt, hvarpå denna skötte sin viktiga befattning och tillhandagå henne med behöfliga råd och upplysningar, hvarjemte den borde beflita sig om att i den industri, som denna anstalt är afsedd att befrämja, införa nya grenar genom att lemna anvisningar till och beskrifningar på nya arbeten, mönster dertill o. s. v. samt att bland sina vänner sprida intresse för anstaltens syfte och söka anskaffa, å ena sidan väl gjorda och lätt säljbara arbeten och å den andra beställningar till beredande af utvidgad arbetsförtjenst för flitiga och skickliga arbeterskor. En försäljningslokal, sådan som den här antydda, skulle äfven kunna tjena såsom adress-byrå, der arbetsgifvare erhöles anvisning på arbetsökande.

Vinsten och fördelarne af ett dylikt företag, i händelse det lyckas, äro så stora och i ögonen fallande, risken och uppoffringarne, i motsatt fall, jemförelsevis så obetydliga, att mycket uppmannar till verkställande af ofvannämnde plan, om än några förändringar i detalj skulle erfordras. Efter inhemtandet af åtskilliga ännu behöfliga upplysningar, hoppas vi också snart kunna återkomma dertill, för att då genom uppmaning i hufvudstadens större tidningar påkalla ett allmännare intresse för saken och hänvisa till *Läsesalongen* (Drottninggatan, 8, 2 tr. upp), såsom det ställe, der närmare underrättelser kunna erhållas och välvilliga bidrag lemnas eller antecknas.